BİR OSMANLI BÜROKRATININ KİŞİSEL KİTAPLIĞI (ŞEBİNKARAHİSARLI SADRAZAM KABAKULAK İBRAHİM PAŞA)*

*Şükriye Pınar ÖZYALVAÇ***

ÖZ

Osmanlı Devleti'nin en seçkin yönetici sınıfını oluşturan sadrazamlar, Osmanlı kültür hayatının da elit sınıfını oluşturuyordu. Osmanlı devlet adamlarının bilgi birikimine ve edindikleri niteliklere odaklanan bu çalışmada, 18. yüzyıl sadrazamlarından Kabakulak İbrahim Paşa'nın kitap koleksiyonu incelenmiştir. Bu amaçla T.C. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde D.BŞM.MHF tasnifindeki 12547 numaralı defter ile TS.MA.d tasnifindeki 4109 numaralı Harc-ı Hassa Defteri ana kaynak olarak kullanılmıştır. Araştırma, Paşa'nın kişisel kütüphanesinde yer alan eserlerin çeşitliliğini ele alarak bu eserlerin onun düşünce yapısını nasıl etkilediği sorusu üzerine temellendirilmiştir. Kitaplar, dini eserler ve müspet ilimler olmak üzere iki ana kategoriye ayrılmıştır. Dini eserler arasında Mushaf-ı Şerif, tefsir, hadis, tasavvuf ve dua kitapları bulunurken, müspet ilimler kategorisinde tarih, biyografi, siyaset, hukuk, tıp, astronomi, edebiyat gibi alanlardan eserler yer almıştır. Bu kategorizasyon, Paşa'nın sadece hukuki ve idari alanda değil, aynı zamanda tasavvuf, tarih ve coğrafya gibi geniş bir yelpazede bilgi sahibi olma çabasını yansıtmaktadır. Çalışma, Paşa'nın kitap seçimlerinin Osmanlı bürokrasisinin ve yöneticilerinin dönemsel zorluklarla başa çıkma stratejilerini anlamada kritik bir rol oynadığını vurgulamaktadır. Bu bağlamda, Kabakulak İbrahim Paşa'nın kişisel kitaplığı, sadece bir koleksiyon olarak değil, aynı zamanda dönemin entelektüel atmosferi ve bürokratik becerilerin nasıl şekillendirildiğine dair önemli bir kaynak olarak öne çıkmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Yazma Eser, Kütüphane, Entelektüel, Düşünce, Seçkin Sınıf.

THE PERSONAL LIBRARY OF AN OTTOMAN BUREAUCRAT (GRAND VIZIER KABAKULAK IBRAHİM PASHA OF SEBİNKARAHİSAR)

* *Gönderim Tarihi: 20.03.2024. Kabul Tarihi: 04.04.2024.*

** *Dr. Öğr. Üyesi,* Necmettin Erbakan Üniversitesi, SBBF, Tarih Bölümü, KONYA. pozyalvac@erbakan.edu.tr, *ORCID 0000-0002-1418-0992.*

ABSTRACT
The grand viziers, who constituted the elite ruling class of the Ottoman Empire, were also the elite class of Ottoman cultural life. Focusing on the knowledge and qualifications of Ottoman statesmen, this study examines the book collection of the 18th century grand vizier Kabakulak İbrahim Pasha. For this purpose, the Muhallefat book numbered 12547 in the D.BŞM.MHF classification and the Harc-ı Hassa book numbered 4109 in the TS.MA.d classification in the Ottoman Presidential Archives have been used as the main sources. The research focuses on the diversity of works in Pasha's personal library and how they influenced his thinking. The books are divided into two main categories: religious works and natural sciences. Religious works include Mushaf-i Sharif, tafsir, hadith, Sufism, and prayer books, while the category of exact sciences includes works from the fields of history, biography, politics, law, medicine, astronomy, and literature. This categorization reflects the Pasha's efforts to be knowledgeable not only in the fields of law and administration, but also in a wide range of fields such as Sufism, history, and geography. The study emphasizes that Pasha's choice of books plays a crucial role in understanding the strategies of the Ottoman bureaucracy and administrators to cope with the challenges of the period. In this context, Kabakulak Ibrahim Pasha's personal library is analyzed not only as a collection, but also as a collection of the intellectual atmosphere and bureaucratic skills of the period.

Keywords: Manuscript, Library, Intellectual, Thought, Elite Class.

Giriş

18. yüzyılın ilk yarısı Osmanlı Devleti'nde kütüphane kurma ve kitap toplama, prestijli bir faaliyet alanıydı. Kütüphane kurma eylemi, sahibinin entellektüel birikimini, bilgisini ve zenginliğini sergilemenin önemli bir yolu olarak kabul ediliyordu ve başta padişah[1] olmak üzere devlet adamları[2] ve entelektüeller[3] kendi kişisel kütüphanelerini oluşturmayı ve genişletmeyi itina ile gerçekleştiriyorlardı. Diğer yandan bu dönemde kitap ihracı yasaklanmış, III.

---

1 Gülberk Bilecik-Ömer Türk, "Masraf Defterleri Işığında Topkapı Sarayı III.Ahmed (Enderun) Kütüphanesi", *Art Sanat*, C: XI, S: 1-2. Erişim Tarihi: 15.10.2023. chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/637998

2 Tülay Artan, "Şehîd Alî Paşa'nın Sûk-ı Sultânî'de Satılan Kitapları, Sahaflar ve Koleksiyonerler (1719)", *Osmanlı Koleksiyonerleri ve Koleksiyonları İtibar ve* İhtiras, Ed: Tülay Artan-Hatice Aynur, İstanbul 2022, s. 281-407; Abdülkadir Özcan, "Şehid Ali Paşa", *DİA*, C: XXXVIII, İstanbul 2010, s.433-434; Ayşe Yetişkin Kubilay, "18.ve 19. Yüzyıl İstanbul Vakıf Kütüphaneleri Üzerine Tipolojik Bir Değerlendirme", *Osmanlı Mimarlığının 7 Yüzyılı, Uluslarüstü bir Miras*, YEM Yay, İstanbul, s.149-153.

3 Ekrem Tak-Bilgin Aydın, "XVII.Yüzyılda İstanbul Medreselerinde Okutulan Kitaplar (Tereke Kayıtları Üzerine Bir Değerlendirme)", *Dil ve Edebiyat Araştırmaları,* S: 19, 2019, s.183-236.

Ahmed sahafların tamahkârlıkları nedeniyle sayısız kitabın yabancı ülkelere gönderilmesini engellemek için emr-i şerif çıkarmıştı[4].

Söz konusu dönemde, özellikle İstanbul ve Kahire gibi merkezlerde kitap sirkülasyonu, üretimi ve satışı oldukça canlıydı. Bu şehirler aynı zamanda kültürel ve ticari merkezlerdi. Yerli halk gibi yabancıların da ziyaret ettiği sahaflarda antik metinlerden nadir kitaplara, haritalara kadar geniş bir yelpazede kültürel ve tarihi eserlere rastlamak mümkündü. İstanbul'da Kapalı Çarşı bölgesi ve Fatih Cami civarında faaliyet gösteren sahaflar, Kahire'de El-Ezher Cami çevresinde yer alıyordu. Kitap edinmenin diğer yolu istinsahtı ve bir kitabı çoğaltmak için yine hattatlarla bağlantısı bulunan sahaflarla iletişime geçmek gerekiyordu[5].

Eserlerin piyasadaki sınırlı varlığı kitap edinme konusunda maddi imkân kadar fikrî bir alt yapıya hakimiyeti de gerektiriyordu. Bu nedenle kitapların bir kısmı bilgi aktarımı aracı olmanın ötesinde, sahibinin zenginliğini ve entelektüel gelişmişliğini sergileyen nesneler olarak değerlendirilirken, sanatsal ve maddi değeri yüksek ancak genellikle okunmayan el yazması Mushaf-ı Şerifler ve bazı dini eserler de şahsi kütüphanelerde bu sembolik özellikleri yansıtmaktaydı[6] .

Çalışmanın konusunu oluşturan Kabakulak İbrahim Paşa'nın da, bu dönemde Osmanlı elitinin genel bir özelliği olan kişisel kütüphane oluşturma çabasına katıldığını görüyoruz. Dini metinler, tarih, coğrafya, edebiyat ve bilim gibi çeşitli eserlerin bulunduğu kitaplığının meydana gelmesinde İbrahim Paşa'nın yetişme koşulları ve kültürel çevresinin de etkin rol oynadığı muhakkaktır. Bu doğrultuda çalışmada öncelikli olarak Paşa'nın hayatına odaklanılacak, ardından sahip olduğu kitapların entelektüel yetkinlik ve kültürel birikimine katkısı incelenecektir.

1.Kabakulak İbrahim Paşa'nın Hayatı

Şebinkarahisar'da (Karahisarışarkî) çiftçi bir ailenin çocuğu olarak doğan Kabakulak İbrahim Paşa'nın doğum yılı ve çocukluğuna dair bilgi bulunmazken bilinenler genç yaşta İstanbul'a gelmesiyle başlar. İstanbul'da Kemahlı Ahmed Ağa'nın hazinedarı Hasan Çelebi'nin yanında meslek edinme yolunda ilk deneyimlerini yaşar[7]. Kabakulak lakabını almasının sebebi, Müstakimzâde'nin

---

4 İsmail E. Erünsal, *Osmanlılarda Kitap Ticareti Sahaflar ve Kitapçılar*, İstanbul 2021, s.130; Özcan, *a.g.m.,* s.434; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, (t.y.) *Osmanlı Tarihi VIII Yüzyıl*, C: VI, Ankara, s.304-305.

5 Erünsal, *a.g.e.*, s.106-110-144.

6 Pektaş, Nil, "The Begınnıngs Of Prıntıng In The Ottoman Capıtal: Book Productıon And Cırculatıon In Early Modern Istanbul", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, C: XVI, S: 2, 2015, s.6-7.

7 Osmanzâde Ahmet Tâib, *Hadikatü'l-Vüzera, Dilâver Ağazâde Ömer Efendi Zeyli,* İstanbul 1271, s.38.

ifadesine göre, merak ve öğrenme isteği nedeniyle kulak kabartmasıdır[8]. Kabakulak İbrahim, Hasan Çelebi'den sonra Cağaloğlu ailesinin[9] kethüdası Kara Kadri Efendi'nin himayesine girer. Bu ailenin Osmanlı hanedanı ile akrabalık bağının bulunması, üst sınıfların yaşam tarzını öğrenmek adına Kabakulak İbrahim için iyi bir fırsat olur. Kethüda Kadri Ağa'nın vefatının ardından, öğrenme çabasıyla birlikte yakışıklılığıyla da[10] dikkat çeker ve Fazıl Mustafa Paşa'nın (sd.1689-1691) Enderun çukadarı hizmetine gönderilir. İbrahim, böylece Fazıl Mustafa Paşa'nın Salankamen'deki şehadetine kadar (1102/1691) yanında bulunur ve bu süre zarfında Köprülü ailesinin ilmî faaliyetleri desteklemesine şahit olur.

İlmî meclisler, yüksek kültür çevresi şüphesiz Kabakulak İbrahim'i de etkilemiş, fikir hayatının gelişiminde önemli rol oynamıştır. Fazıl Mustafa Paşa'nın şehadetiyle himayesiz kalan Kabakulak İbrahim, bu defa Paşa'nın kardeşi Damat Ali Paşa'nın hazine kâtibi olmuştur. Gelir-gider takibi ve kaydı ile ilgilenirken Paşa'nın yanında Erzurum'a gitmiş, bir müddet sonra Damat Ali Paşa'nın vefat etmesi üzerine İstanbul'a dönmüştür[11].

Kabakulak İbrahim'in resmî görevleri Başdefterdar Damad Sarı Mehmed Paşa'nın sadrazamdan ricası üzerine[12] başlamıştır. Önce "hacegân"dan yapılıp Baş Mukaata[13] görevi verilmiştir. Ardından Piyade Mukabelecisi olarak atanmıştır[14]. Bu sırada Avusturya sınırındaki gerginliğin giderilmesi amacıyla dönemin sadrazamı Şehit Ali Paşa (öl. 5 Ağustos 1716) tarafından Bosna Beylerbeyi ve serdarlığı tevcih edilmiş (H.1128/1716)[15] bu kararı almasında Kabakulak İbrahim'in şeci (sert) karakteri önemli rol oynamıştır. 1716 yılının Temmuz ayında görev yerine giden İbrahim Paşa çok geçmeden, Eylül ayında azledilir. Serdarlık Köprülü Numan Paşa'ya, beylerbeylik de Mustafa Paşa'ya verilmiştir[16]. Şemdanizade, bu olay üzerine Kabakulak İbrahim Paşa'nın kendi isteği ile Numan Paşa'nın kethüdası olmak istediğini, bazı "yararlıklar" vücuda getirdiğini yazsa da asıl sebebin ne olduğu üzerinde durmaz. Numan Paşa Belgrad'ı başarıyla savunmuş, İzvornik'i kurtarmış ve savaş ganimetlerini ele geçirmiştir. Ağustos 1718'de (H. Ramazan 1130) Kandiye (Girit) valiliğine

---

8 Müstakimzade Süleyman Sa'adeddin Efendi, *Tuhfe-i Hattatîn*, İstanbul 1928, s.51.

9 Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hânedanlar, I: Türkiye (1074-1990),* Ankara 1989, s.593-594.

10 Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmani*. Ed. N. Akbayar-A. Kahraman, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, s.782.

11 Mehmet Süreyya, *a.g.e.,* s.782.

12 Uzunçarşılı, *a.g.e.,* s.318.

13 Ferudun Emecen, "Başmukataa Kalemi", *DİA,* C: V, İstanbul 1992, s.135; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı* Ankara 1998, s.352.

14 Osmanzâde Ahmed Taib, *a.g.e.,* s.38.

15 M. Münir Aktepe, *Şem'dâni-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi Târihi Müri't-Tevârih I,* İstanbul 1976, s.19.

16 *BOA*, A.DVNS.NMH.d., 125:165.

atanınca kethüdası İbrahim'le birlikte adaya gelirler. Numan Paşa'nın Şubat 1719'da hummadan vefat etmesi[17] ile yerine Nişancı Mehmed Paşa getirilmiş, iki yıllık görevinin ardından Mayıs 1721'de Mısır'a vali olarak tayin edilmiştir[18].

Numan Paşa'nın vefatının ardından, Kabakulak İbrahim Paşa'nın önceki görev yeri olan Bosna'da yolsuzluğa karıştığı gerekçesiyle soruşturma açılmış (Temmuz 1719) kendisinin Sakız adasında alıkonulması istenmiştir[19]. Mayıs 1720'de tamamlanan soruşturmanın ardından İbrahim önce Edirne'ye ardından İstanbul'a gönderilmiştir[20]. Suçsuzluğunun ispatlanması üzerine bir müddet Köprülüzade Abdullah Paşa'nın kethüdası olmuş, ardından yukarıda adı geçen Mısır valisi Nişancı Mehmed Paşa'nın isteği üzerine[21] Mısır'a gitmiştir. Böylece Mısır'da, Paşa'nın görevi tamamlanana kadar (18 Temmuz 1728), onun kethüdası olarak hizmet etmiştir.

Kabakulak İbrahim *Mısır Beylerbeyi Kethüdası* sıfatı ile Kahire'ye vardığında beylerbeyinin ikametgâhı ve karargâhı olan Kal'atu'l-Cebel'de (Mısır Divan-ı Ali'si, Hazine-i Amire, Darphane, Baruthane gibi idari müesseseler de kaledeydi) kethüdalara tahsis edilen bir eve yerleşmiştir. Kethüda Kabakulak İbrahim, Beylerbeyi'nin asıl yardımcısı olarak divan toplantılarına katılmak, vergi tahsil etmek, saraya intikal eden davalara bakmak gibi eyaletin tüm işlerini görme yetkisine sahipti[22]. Kethüda İbrahim'in adından söz ettiren asıl olay onun, Mısır'da asi Çerkes Mehmed Bey gibi pek çok kimsenin hakkından gelmesi[23] ve bölgede sukuneti sağlaması olmuştur[24].

Kethüda İbrahim'in yetkileri arasında devlet adına müsadere sistemini uygulamak da vardı. 1730 yılında müsadere ettiği paraların 2 bin kesesini Yirmi Sekiz Çelebi Mehmed Efendi vasıtasıyla İstanbul'a göndermiş, bu paranın ancak 300 kesesi Hazine-i Hümayun'a teslim edilmiştir. Durum dönemin padişahı III. Ahmed'in dikkatini çekmiş ve Kabakulak İbrahim'in adı geçince hesabı sorulmak üzere İstanbul'a çağrılmıştır. Kethüda İbrahim İstanbul'a vardığı sırada, Patrona isyanının vuku bulması, I. Mahmud'un tahta çıkması ve gelişen olaylar, meselenin ortada kalmasına sebep olmuştur. Kabakulak İbrahim bu sırada Boğaz Hisar'ında ikamet ediyor, olayların yatışmasını bekliyordu. Kaçmaması, devlete olan sadakatinin bir göstergesi olarak algılanmış ve Çerkes

---

17 Abdülkadir Özcan, "Köprülüzade Numan Paşa", *DİA*, C: XXVI, Ankara 2002, s.267.

18 Hanefi Bostan, "Sadrazam Kayserili Mehmed Paşa (1080-1141/1669-1729)", *III. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyum Bildirileri (06-07 Nisan 2000)*, Kayseri 2000, s.63-64.

19 *BOA*, A.DVN.MHM, 129:259

20 *BOA*, A.DVN.MHM, 129:1025

21 Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.318

22 Seyyid Muhammed es-Seyyid Mahmud (1990). *XVI. Asırda Mısır Eyâleti*, İstanbul 1990, s.132-190; Mehmet Canatar, "Kethüda", *DİA*, C: XXV, Ankara 2002, s.332.

23 Mehmet Süreyya, *a.g.e.*, s.782.

24 Müstakimzade, *a.g.e.*, s.51.

zorbalarını ortadan kaldırmadaki ünü göz önüne alınarak isyanı bastırmak için düzenlenen plana dahil edilmiştir. Böylece 25 Kasım 1730'da Kabakulak İbrahim'in dahil olduğu grup, divan toplantısına katılmak için saraya gelen Patrona Halil ve yandaşlarını katlederek devleti içinde bulunduğu gaileden kurtarmıştır. Aradan bir ay geçtikten sonra Kabakulak İbrahim, tecrübeli ve asayişi sağlayacak kuvvetli bir şahsın sadarete geçirilmesi gerekliliğine istinaden Ocak 1731'de Silahdar Mehmed Paşa'nın yerine Sadrazam tayin edilmiştir[25].

Sadrazam Kabakulak İbrahim Paşa'nın ilk icraatı asayişi sağlamak olmuştur. Mısır'da kazandığı şöhretin haklılığını başkentte de göstermiş, Patrona isyanından kalanları temizlemek üzere çıkan çatışmalarda binlerce asi öldürülmüştür. Başarılarının taltifi olarak samur kürkle ödüllendirilirken kendisine Mehmed Kethüda'nın Ortaköy'deki yalısı ihsan edilmiştir[26] Sadrazam olmasının ardından rakip gördüğü pek çok kimseyi ortadan kaldırma girişimi, dayılık ve ocaklık tesis etmeye kalkışması, küçük ayaklanmalar için olağanüstü önlemler alması, narh konusunda gösterilen gevşeklik, ihtiyaç maddelerindeki aşırı fiyat artışı gibi sebeplerle kısa sürede dikkatleri üzerine çekmiştir. Sonunu getiren olay ise sadarete gelmesine ön ayak olan Darüssaade Ağası Beşir Ağa'yı İstanbul'dan uzaklaştırmak istemesi ile gerçekleşmiştir. Durumdan haberdar olan Beşir Ağa, Valide Sultan'ın desteğini alarak Kabakulak İbrahim Paşa'nın planlarını bozmuş, Eğriboz Muhafızlığı'na sürgün ettirmiştir (7 Rebiülevvel 1144/9 Eylül 1731)[27].

Sadrazamlığı 7 ay 19 gün süren İbrahim Paşa bir buçuk yıl kadar Eğriboz'da kaldıktan sonra 1145/1732 Nisan'ında Bosna valiliğine tayin edilmiştir. Ancak halkın şikâyeti üzerine aynı yılın Temmuz ayında vezirliği alınarak Girit'in Resmo kalesinde mecburi ikamete tabi tutulmuştur. Adada 10 yıldan fazla kalmış, İstanbul'daki rakiplerinin faaliyetleri sonucu 1155/1742 yılında katledilmiştir. İstanbul, Bosna, Kandiye, Kahire şehirlerinde hayatını Osmanlı Devleti'ne hizmet ederek tamamlayan Kabakulak İbrahim Paşa'nın vücudu Resmo'ya, İstanbul'a getirilen kesik başı Koca Mustafa Paşa mezarlığına defnedilmiştir[28].

Kabakulak İbrahim Paşa cesur ancak her işin sonunu düşünen ihtiyat sahibi, derviş meşrepli görünse de ahlaken inatçı ve kibirli tavırlara sahip bir karakterdi. Hacı unvanıyla da anılan Paşa özellikle sülüs ve nesih yazılarında mahir, iyi bir hattattı[29].

---

25 M. Münir Aktepe, *Patrona İsyanı (1730),* İstanbul 1958, s.172; Aktepe, *Şem'dâni-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi,* s. 18-19; Faik Reşit Unat, *1730 Patrona İhtilali Hakkında Bir Eser, Abdi Tarihi*, İstanbul 2018, s.53-71.

26 Abdülkadir Özcan, "İbrahim Paşa, Kabakulak", *DİA,* C: XXI, İstanbul 2000, s. 328.

27 Mehmet Süreyya, *a.g.e.,* s.782.

28 Mehmet Süreyya, *a.g.e.*, s.782; Müstakimzade, *a.g.e.,* s.52.

29 Müstakimzade, *a.g.e.,* s.51; Taib, *a.g.e.,* s.38.

2.Kabakulak İbrahim Paşa'nın Kitapları

Kabakulak İbrahim Paşa'nın kitaplarına iki ayrı defterde rastlıyoruz. Biri 26 Temmuz 1742 (23 Cemazielevvel 1155) tarihli Muhallefat Defteri (BOA, Muhallefat 12547), diğeri Harc-ı Hassa (H.1151/M.1739) defteridir[30]. Muhallefat defterindeki kitaplar Paşa'nın Yenikapı Mevlevihanesi, Mimar Çarşısı yakınlarındaki evindeki iki sandık içinden alınmıştı. Enderun hazinesinin gelir-gider kaydını gösteren Harc-ı Hassa Defteri'ndeki kitaplar ise Paşa'nın saraya intikal eden kitaplarıdır. Dolayısıyla bu kitapların sanatsal değeri bulunan eserler oldukları kolayca tahmin edilebilir (Tablo 1).

Tablo 1: Harc-ı Hassa Defterine Kayıtlı Kitaplar

No	İsim	Cilt	No	İsim	Cilt
Mushaf-ı Şerif			**Dua Kitapları**		
1	Ba Hatt-ı İsmail Efendi Mushaf-ı Şerif	1	1	Delâil-i Hayrat	1
2	Ba Hatt-ı Ebubekir Efendi Mushaf-ı Şerif	1	2	Edebî Eserler	1
3	Ba Hatt-ı Ahmed Efendi Mushaf-ı Şerif	1	3	Câmiu'l-Hikayât	1
4	Mushaf-ı Şerif	1	**Tıp ve Astronomi Kitapları**		
5	Cildsiz Mushaf-ı Şerif	1	1	Mecmaü'l-Letâif	1
Tefsir Kitapları			2	Kâmus	1
1	Tefsir-i Beyzavî	1	3	Ahlerî	1
2	Tefsir-i Sururî	1	4	Dürrü'l-Meknûn	1
3	Tefsir-i Ebussuud Evvel ve Sani	2	**Diğer Eserler**		
4	Keşfü'l-Keşşâf	1	1	Cemâleddin	1
Tasavvuf Kitapları				**Toplam**	**22**
1	Envarü'l-Aşıkîn	1			
2	Hadis Kitapları	1			
3	Buharî-i Şerif	1			
4	Şerh-i Hadis-i Erbaîn	1			

İbrahim Paşa'nın tespit edilen kitaplarının tamamı el yazması eserlerden oluşuyordu (122 adet). Harc-ı Hassa defterinde 22 kitap, Muhallefat defterinde ise Paşa'nın 100 kitabı vardır. Bu durumda paşanın sadece koleksiyoner mantığı ile kitap almadığını, resmî görevleri sırasında gereken bilgiye ulaşma amacını taşıdığını görürüz. Entelektüel bir faaliyet olarak ilgilendiği, 'cild', 'tomar', 'kıt'a', 'parça' gibi farklı fiziksel özelliklere sahip eserlerin muhtevasını öğrenmek, paşanın zihin dünyasına bir nebze girebilmeyi sağlayacaktır. Bu

30 *BOA*, TS.MA.d, 4109.

nedenle çalışmamızda, eserler konularına göre tasnif edilmeye çalışılmış, kitapların tam ismi ve çoğunlukla yazarların adı deftere kaydedilmediğinden kitap isimleri defterlerde yazıldığı şekliyle italik olarak gösterilmiş, eserlerin İbrahim Paşa'nın şahsi veya mesleki hayatındaki rolü anlaşılmaya çalışılmıştır.

2.1.Dinî Eserler

Osmanlı devletinin resmî ideolojisinin temeli Sünni İslam'a dayandığı için buna bağlı fikir ve hareketlerin dışındaki oluşumlar ya kontrol altında tutulduğu ya da ortadan kaldırıldığı bilinmektedir[31]. Siyaset adamları, ideolojinin temsilcileri olarak, fikir hareketlerini etkin bir şekilde yönlendirmekle yükümlüydüler. İmparatorluk coğrafyasında farklı inanç ve mezheplere mensup, renkli bir toplum bulunmaktaydı ve bu çeşitlilik, devletin istikrarını tehdit etmediği sürece merkez tarafından hoşgörüyle karşılanmaktaydı. İnanç alanlarının hassasiyetle yönetilmesi, devlet ricalinin bu konularda hakimiyet kurarak yönetimde etkin bir rol oynamasını gerektirirdi. Bu nedenle müslüman bir devlet adamının kitaplığındaki eserler arasında dini muhtevaya sahip kitaplar görmek olağandı. İbrahim Paşa'nın koleksiyonunda da benzer eğilimin varlığı anlaşılmakta Mushaf-ı Şerif, Tefsir, Tasavvuf, Hadis, Dua/Zikir başlıkları altında incelediğimiz eserler onun dini konulardaki bilgi birikimini vurgulamaktadır.

2.1.1 Mushaf-ı Şerif ve Tefsir Kitapları

Müslümanların kutsal kitabı Mushaf-ı Şerifler kitaplıktaki en muteber eserlerdi. Beş eserin üçü dönemin meşhur hattatlarının kaleminden çıkmıştı. Diğer iki kitabın biri ciltli, bir diğeri ciltsiz olup mahfazada muhafaza ediliyordu. Paşa'nın bildiğimiz tüm Mushaf-ı Şerifleri Topkapı Sarayı'nın koleksiyonuna katılmıştı (Tablo 2).

Tablo 2: Mushaf-ı Şerifler

No	İsim	Cilt
1	Ba Hatt-ı İsmail Efendi Mushaf-ı Şerif*[32]	1
2	Ba Hatt-ı Ebubekir Efendi Mushaf-ı Şerif*	1
3	Ba Hatt-ı Ahmed Efendi Mushaf-ı Şerif*	1
4	Mushaf-ı Şerif*	1
5	Cildsiz Mushaf-ı Şerif*	1 Mahfaza

Tefsir ve hadisler iman ve küfür konularını anlamak hususunda vazgeçilmez kaynaklardı. Osmanlı literatürü belli başlı tefsirlere haşiye, şerh, ta'likler

[31] Şükriye Pınar Özyalvaç, "Osmanlı Dönemi Konya Zaviyeleri", *Konya Kitabı XVIII, Konya Vakıfları,* C: II, Konya 2021, s. 245-272.

[32] Yıldız işareti(*), Harc-ı Hassa Defteri'nde kayıtlı olan kitapları göstermektedir.

yazılmasıyla zenginleşmişti. Paşa'nın 6 tefsir kitabının 4'ü Topkapı Sarayı'nın koleksiyonuna dahil edilen değerli tefsirlerdi (Tablo 3). Bunlar arasında şafi olduğu bilinen eş'ari kelamcısı Beyzavî (1189-1286) *Tefsir-i Beyzavî* (Envarü't Tenzil) eserini Tebriz'de kaleme almıştı. Kendinden sonra gelen müfessirlere kaynaklık teşkil eden bu eser Osmanlı medreselerinde okutulmuş pek çok şerh, haşiye ve ta'likler yazılmıştır[33]. Kitaplıktaki, hadis ve fıkıh âlimi olan İbn-i Hazin'in (öl. 741/1341) eseri *Tefsir-i İbn-i Hazin Temam*'da eş'ari ve şafii mezheplerinin görüşleri çerçevesinde itikadi ve fıkhî hükümlere geniş yer verilmiştir[34]. *Tefsir-i Ebussuud* 16. yüzyılın meşhur şeyhülislamlarından ve siyasi olaylarda etkin rol oynayan Ebussuud Efendi (öl. 954/1547)'nin eseridir. Kitaplıktaki tefsir iki cild halindeydi. Bu eserde ağırlıklı olarak Zemahşerî'nin el-Keşşaf'ı ile Beyzavî'nin Envârü't-Tenzil'inden istifade edilmiştir[35]. Tefsirler arasındaki Keşfü'l Keşşaf Zemahşerî'nin el-Keşşaf isimli eserine Dihlevi'nin (öl.764/1363) yazdığı haşiye olmalıdır[36]. Kitaplıktaki *Tefsir-i Sururî* Muslihuddin Mustafa Sururî'nin (1492-1562) eseridir. Kanuni devrinin meşhur şârihlerinden olan bu yazar belagat ilminde yetkinliğe sahipti[37].

Tablo 3: Tefsir Kitapları

No	İsim	Cilt
1	Tefsir-i Beyzavî*	1
2	Tefsir-i Beyzavî	1
3	Tefsir İbn-i Hazin Temam	1
4	Keşfü'l-Keşşâf*	1
5	Tefsir-i Ebussuud Evvel ve Sani* 1547	2
6	Tefsir-i Sururî*	1

2.1.2 Hadis Kitapları

Kabakulak İbrahim Paşa'nın kitaplığında hadis literatürünün meşhur eserlerini de görüyoruz. On eser arasındaki *Sahihü'l Buharî* 1 cilt ve 1 kıt'a halinde yer alıyordu. Buharî'nin (öl. 256/870) asıl adı el-Câmi'u's-Sahih olan bu eseri Kur'an-ı Kerim'den sonra en güvenilir hadis kitabı olarak kabul edilir. Şifa, bereket kaynağı olduğuna inanılmış, kısmen veya tamamen hıfzedilmiş, hastalık ve belalardan kurtulmak veya her türlü murada ermek üzere okunmuştur. Hatta

33 Kadı Beydâvî, *Muhtasar Beydâvî Tefsiri, (Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Tevil),* Çev. Ş.Eren, İstanbul 2011, s.8; Yusuf Şevki, "Beyzâvî", *DİA,* C: 6, İstanbul 1992, s.100.

34 Ali Eroğlu, "Hazin, Ali b. Muhammed", *DİA*, C: XVII, İstanbul 1998, s.125-126.

35 Mustafa Öztürk, "Osmanlı Tefsir Kültürüne Panoramik Bir Bakış. *Osmanlı Toplumunda Kur'an Kültürü ve Tefsir Çalışmaları I",* Ed. B. Gökkır-N.Yılmaz, Ankara 2011, s. 133-134.

36 Şükrü Maden, "Tefsirde Şerh Hâşiye ve Ta'lika Literatürü", *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi,* S: 3, 2014, s. 187.

37 İsmail Güleç, "Sürûri Muslihiddin Mustafa", *DİA,* C: XXXVIII, İstanbul 2010, s.170-172.

Buharîhanlar isimli okuyucuların yer aldığı hatim meclisleri kurulmuştur[38]. Kitaplıktaki *Buharî-i Şerif* Topkapı Sarayı'na alınan eserler arasındaydı. Bir diğer hadis kitabı *Camiü's-Sagir* muhtemelen Süyûtî (öl. 911/1505) tarafından derlenen hadis kitabıydı[39]. *Şerhü'ş-Şemâil Ali el-Kârî* isimli eserin yazarı adından da anlaşılacağı üzere Ali el-Kârî idi (öl.1014/1605). Kitap Tirmizi'nin eş-Şemâ'ilü'l-Muhammediyye isimli eserinin şerhidir. Tanınmış alimlerden olan yazar Hanefi mezhebine son derece bağlıydı. Zamanının bid'at ve hurafeleri ile mücadele etmiş, kimi konularda İmam Mâlik ve Şâfii'ye itirazda bulunmuş, hanefîleri tenkit eden Şâfii fukahasına sert bir dille cevap vermiş hatta Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin vahdet-i vücûd felsefesine karşı çıkıp onu tekfir etmiştir[40].

Diğer bir eser *Kıt'a mine'l-Hadis* ve *Min Şerhü'l Hadis* muhtemelen seçme hadislerden oluşturulan birer derlemeydi. Kitaplıktaki bir başka hadis *Şerh-i Hadis-i Erbaîn* idi. Kitaplıktaki *Şifa-i Şerif* Kadı İyaz (öl.544/1149) tarafından 12. yüzyılda peygamber sevgisini konu edinmişti. Bir diğeri Hz. Peygamber'in müslümanlar üzerindeki haklarının anlatıldığı bu esere şerh yazan Hanbeli'nin *Şerhü'ş-Şifa li ibn-i Hanbeli* isimli eseriydi[41]. Peygamber sevgisini aşılamak isteyen bir diğer eser *Savâiku'l Muhrika*, Şafi fakihi ve muhaddis olan İbn Hacer el-Heytem'indir (öl.964/1576). Eser ashaba yönelik ithamlarda bulunan Rafızîlere cevap vermek üzere kaleme alınmıştır[42].

Tablo 4: Hadis Kitapları

No	İsim	Cilt	No	İsim	Cilt
1	Sahihü'l-Buharî	1	7	Buharî-i Şerif*	1
2	Sahihü'l-Buharî	1 Kıt'a	8	Şerh-i Hadis-i Erbaîn*	1
3	Camiü's-Sagîr	1	9	Şifa-i Şerif	1
4	Şerhü'ş-Şemâil Ali el-Kârî	1	10	Şerhü'ş-Şifa li ibn-i Hanbeli	1
5	Kıt'a Mine'l-Hadis	1	11	Savâiku'l-Muhrika	1
6	Min Şerhü'l-Hadis	1			

2.1.3. Tasavvuf Kitapları

Tasavvuf kitapları arasında 19 eser tespit edilmiştir. En eski tarihlisi, tasavvuf tarihinin önemli kaynaklarından olan Kuşeyrî'nin (öl. 465/1072) er-

[38] Zekiriya Güler, "Buhâri ve el-Câmiu's-Sahîh'i Üzerine", *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C: II, S:1, Zonguldak 2015, s.10-13.

[39] Aynı adla anılan diğer bir eser Şeybânî'ye (öl.189/805) aittir. Bu kitap, Hanefî fıkhının ilk yazılı kaynaklarından biridir ve 1532 fıkhî meseleyi içerir. Bkz. Aydın Taş, "Şeybânî, Muhammed b. Hasan", *DİA*, C: XXXIX, İstanbul 2010, s.40; Halit Özkan, "Süyûtî", *DİA*, C: XXXVIII, İstanbul 2010, s.188-189.

[40] Ahmet Özel, "Ali el-Kârî", *DİA*, C: II, İstanbul 1989, s. 403-404.

[41] Mehmet Yaşar Kandemir, "Eş-Şifâ", *DİA*, C: XXXIX, İstanbul 2010, s.134-138

[42] Muhammed Aruçi, "Es-Savâiku'l-Muhrika", *DİA*, C: XXXVI, İstanbul 2009, s.188.

Risâle isimli eseridir. *Meten Risâletü'l-Kuşeyrî* ismiyle kayıtlı olan bu eserde sufilerin temel inançları ve başlangıçtan yaşadığı döneme kadar yaşayan tasavvuf büyüklerinin biyografileri bulunur. Listedeki diğer Kuşeyri risalesi şerh olup yazarı belirtilmemiştir. Köprülüzade Numan Paşa'nın Risale-i Kuşeyrîye'yi telhis etmesi[43], İbrahim Paşa'nın risaleye olan ilgisini beslemiş olabileceği gibi, şerhin Numan Paşa'ya ait olması da mümkündür. Bu başlık altında kaydettiğimiz diğer eser 2 cilt halindeki *Şerhü'l-Mevâhib*'tir. *Kitab-ı Gunye* eseri Kadiriyye Abdülkâdir-i Geylânî (öl. 561/1165-66) tarafından yazılmıştır. Dini hükümler, günlük hayattaki hal ve hareketler, akaid konuları açıklanmış, şia, mu'tezile, cehmiye gibi mezhepler eleştirilmiş, bozuk fırkalar başlığı altında 73 fırka açıklanmıştır[44]. Kitaplıktaki *Avârıf* isimli eser Sühreverdi tarikatının kurucusu Şehabeddin Sühreverdî'ye (öl. 632/1234) aittir. Kitap sufilerin azalması ve sahte sufilerin yayılmasından hareketle sufilik hakkında yanlış kanaatleri ortadan kaldırmak amacıyla yazılmıştır. Eserde tekke hayatı, gelişmesi ve çalışma tarzı ele alınmıştır. Şehabeddin Sühreverdî'nin bir diğer eseri *Vesaya-yı Şeyh Şehab* oğlu ve müridleri için yazdığı vasiyetlerden oluşan birkaç varaklık bir risaledir[45].

İbrahim Paşa'nın sahip olduğu eserlerden bir diğeri Muhyiddin ibn-i Arabî'nin (öl. 638/1240) tasavvufî görüşlerini en geniş boyutlarıyla açıkladığı *Fütuhat* (El-Fütuhâtü'l-Mekkiyye) ismiyle tanınan meşhur kitabıdır ki tefsir, hadis, fıkıh kelam gibi pek çok konuya açıklık getirmeye çalışmıştır[46]. Eser Envârü'l Aşıkîn Ahmed Bican tarafından yazılmış, Anadolu'da Muhammediyye isimli kitapla birlikte geniş halk kitleleri tarafından benimsenerek okunmuştur. Peygamberler, mucizeler, dört halife, itikadi ve ameli hükümler, ibadetler, dua, zikir, cennet, cehennem gibi konular işlenmiştir[47]. Kitaplıkta yazarı belirtilmeyen *Gülşen-i Tevhid* İbrahim Şâhidi (öl.957/1550) tarafından kaleme alınmış olmalıdır. Mesnevi'nin her cildinden yüz beyit seçilerek şerh edilen bu eser Farsça'dır[48]. Diğer ihtimal Mudurnu'lu Davud-ı Halvetî'nin (öl.907/1503) yine mesnevi tarzında kaleme aldığı, tasavvufî-ahlakî konuları işleyen Arapça ve Türkçe karışık manzum ve kısmen de mensur yazılan eseridir[49].

Kitaplıktaki diğer tasavvuf eserleri Osmanlı devrine tarihlenir. Câmiü'l-Esrar'ın yazarı Halvetî tarikatının Ahmediyye kolunun kurucusu Yiğitbaşı Ahmed Şemseddin Marmaravî'dir (öl. 910/1504). Manzum eserde tevhid, tarikat

---

43 Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri,* C: 1-3, İstanbul 1972, s.264

44 Şefik Korkusuz, *Gavs-ûl Azam S. Abdülkadir Geylani ve Kadiri Tarikatı*, Diyarbakır 1995, s.76.

45 Hasan Kamil Yılmaz, "Sühreverdî, Şehabeddin", *DİA,* C: XXXVIII, İstanbul 2010, s.42.

46 Mahmut Erol Kılıç, "Fütûhâtü'l-Mekkiyye", *DİA,* C: XIII, İstanbul 1996, C: 13, s.253-254.

47 Mustafa İsmet Uzun, "Envârü'l-Âşıkîn", *DİA,* C: XI, İstanbul 1995, s. 258-259.

48 Mustafa Çıpan, "Şâhidî, İbrahim", *DİA,*. C: XXXVIII, İstanbul 2010, s.274.

49 Tahir, *a.g.e.,* s.86.

silsilesi, Allah'ın varlığı, mümkinâtın yaratılması, bedene ruh üflenmesi, alemler, ashab-ı yemin ve şimal, haşir ve kubur halleri, insanın İslam fıtratı üzerine yaratılması, nefis ve ruhun mertebeleri anlatılmış, son bölümde bu mertebelere göre rüya tabirleri eklenmiştir[50]. Paşa'nın eserleri arasındaki *Türkî Nasihat Hâce-i Cihan* Vâhidi tarafından 929/1523 yılında tamamlanmıştır. Menâkıb-ı Hâce-i Cihân adıyla tanınan eser sembolik bir hikâye içermekle birlikte Vahidi, Hoca Cihan'ın ağzından kendi tasavvufî görüşlerin aktarmıştır. Hankaha gelen on zümre yani Rum abdalları, Kalenderîler, Câmîler, Bektaşîler, Haydarîler, Şems-i Tebrîzîler, Mevlevîler, Edhemîler, âlimler ve sûfîler tanıtılmıştır[51].

Kitaplıktaki ilgi çekici eserlerden bir diğeri *Terceme-i Sevakıb-ı Tasavvuf-ı Mevlânâ*'dır. Hamedanlı Abdülvehhab es-Sabunî (öl.954/1547)'nin Farsça yazdığı Sevâkıb-ı Menâkıb isimli eserin tercümesidir. Eserde Mevlevi ileri gelenleri hakkında bilgi verilir[52]. *Cevâhirü'l-Hams*, Şettariye tarikatının Gavs kolunun kurucusu olduğu düşünülen Hindistanlı mutasavvıf Muhammed Gavs (öl. 970/1563) tarafından kaleme alınmıştır. Okunacak dualar, Şettari tarikatı mensupları için ibadet ve zikirler, muhabbet ve hakikate ulaşmanın yolları anlatılmıştır[53]. Diğer bir eser *Tenbihü'l* Muğterîn eş-Şaranî'dir. Mısır'lı alim ve sûfi olan Abdülvehhab Şaranî (öl.973/1565) tarafından yazılmıştır. İmam Şaranî olarak da tanınan yazar üç eserini kitap ve sünnete uygun olarak hazırlarken, islam büyüklerinin ahlakından ve hikmetli sözlerinden örnekler vermiş, ilimle birlikte amel ve güzel ahlakı öne çıkarmıştır[54].

Bir diğer eser *Nuru'l-Huda*'dır. Celvetiyye şeyhlerinden Karakaşzâde Ömer Efendi (öl.1047/1637) Vâhidi'nin Menâkıb-ı Hoca-i Cihân isimli kitabını yeterince akıcı ve açık bulmadığından kendi zamanının edebî zevkine uyarlayarak yeniden ele almış (1038/1628-29) ve eserine Nuru'l-Hüda li meni'htedâ ismini vermiştir. Tasavvuf ve ahlakı konu alan eserde Ömer Efendi'nin Nakşibendi tarikatına hizmet ettiği anlaşılır[55]. Diğer bir eser *Şerh-i Sülûk*'tur. Sülûk bir yola girme, bir güruha dahil olma ve onların adet ve fiilleriyle amel etme anlamına gelmekte[56] olduğundan eserin tasavvufla ilgili olduğu anlaşılır.

---

50 Tahir, *a.g.e.,* s.225-226; Mustafa Akkuş, "15.Asrın 'Yiğitbaşı Velisi' Ahmed Şemseddin-i Marmaravî'nin Hayatı ve Eserleri", *Manisalı Yiğitbaşı Velî Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî Sempozyumu,* Manisa 26 Nisan 2008, Yiğitbaşı Vakfı Yayınları, Manisa 2009, s.9-16.

51 Ahmet T. Karamustafa, "Menâkıb-ı Hoca-i Cihân", *DİA,* C: XXIX, Ankara 2004, s.105-109; Vâhidi, *Hâce-i Cihân ve Netîce-i Cân*, Haz. Turgut Karabey-Bülent Şığva-Yusuf Babür, Akçağ Yayınları, Ankara 2014.

52 Ali Alparslan, "Abdulvehhâb es-Sâbûnî", *DİA,* C: I, İstanbul 1998, s.286-287.

53 Khalıq Ahmad Nızamı, "Gavs, Muhammed", *DİA,* C: XIII, İstanbul 1996, s.403-404.

54 Ömer Temizel, *İslam Büyüklerinin Örnek Ahlakı ve Hikmetli Sözleri*, İstanbul 1970, s.4.

55 Ömer b. Mehmed Eş-Şehîr bi Karakaş-zâde. (1286). *Nûrü'l-Hüda li Meni'htedâ*, İstanbul 1286; Tahir, *a.g.e.*, s.136-137.; Karamustafa, *a.g.e.*, s.110.

56 Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türki*, İstanbul 2016, s.733.

Tarifü'l-Ahlak kitaplıkta cilt, kıt'a ya da risale gibi fiziksel hali belirtilmeyen bir eserdir. Koleksiyondaki son tasavvuf eseri ise Mısır'lı yazar Kastallani'nin *Mevâhib* adı çalışmasıdır. 889/1494 yılında tamamladığı eserinde Hz. Peygamber'in hayatı ve şahsiyeti anlatılır[57].

Tablo 5: Tasavvuf Kitapları

No	İsim	Cilt	No	İsim	Cilt
1	Meten Risaletü'l Kuşeyrî	1	11	Türkî Nasihat Hâce-i Cihan	1
2	Cüz-i Evvel min Şerhü'l-Mevâhib	1	12	Terceme-i Sevakıb Tasarruf-ı Mevlânâ	1
3	Cüz-i sâni min Şerhü'l-Mevâhib	1	13	Cevâhirü'l-Hams	1
4	Kitab-ı Gunye	1	14	Tenbihü'l-Muğterîn eş-Şaranî	1
5	Avârıf	1	15	Nuru'l-Huda	1
6	Vesayâ-yı Şeyh Şehab	1	16	Şerh-i Sülûk	1
7	Fütuhât	1 Kıt'a	17	Şerh-i Risâletü'l-Kuşeyrî	1
8	Envarü'l-Aşıkîn*	1	18	Tarifü'l-Ahlak	
9	Gülşen-i Tevhid	1	19	Mevâhib	1
10	Câmiü'l-Esrâr	1			

2.1.4 Dua/Zikir Kitapları

Dua kitapları içinde yer alan en eski telif eser Şihâbeddin Sühreverdî Yahya b. Habeş'in (öl.587/1191) *Şerh-i Esmâi'l-İdrisiyye* adlı eseridir. Hz. İdris'e gönderilen isimlerin yer aldığı bu eserde Allah'ın isimlerinin sırları ve isimlerin belli kurallar çerçevesinde okunmasıyla oluşabilecek olağanüstü hallerden bahsedilir[58]. Kitaplıkta 2 cilt olan *Hilyetü'l-Ebrar*, Nevevî'nin (öl.676/1277) zikir ve dua kitabıdır (Nevevî, 1368). El-ezkâr olarak da bilinen eser 665/1266-67 yılında yazılmış, günlük hayattaki çeşitli davranışlarla ilgili olan; namaz, zekât, oruç, hac gibi ibadettler, cihad, sefer, evlenme gibi konularda uygun dua ve zikirler verilmiş, bunlar verilirken yer yer hadislerle desteklenmiştir[59]. *Hısnu'l Hasîn,* kıraat ve hadis âlimi olan İbnü'l-Cezerî'nin (öl.833/1429) dua kitabıdır. 791/1389'da tamamlanan eserde dua ve zikrin fazileti, adabı, icâbet vakitleri, yerleri, Esma-i hüsnâ, bazı sure ve ayetlerin fazileti, Hz. Peygamber'in duaları gibi konular ele alınmıştır. Kitaplıktaki *Şehr-i Hısnu'l-Hasîn* aynı yazarın şerhi olmalıdır[60].

---

57 Hüseyin Algül, "El-Mevahibü'l-Ledünniyye", *DİA,* C: XXIX Ankara 2004, s.421.

58 Adem Çatak, "Şihabüddin Ebû Hafs Ömer b. Muhammed es-Sühreverdî ile Şihâbüddin Yahya b. Habeş es-Sühreverdî'nin Eserlerinin Karşılaştırılması Üzerine", *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* C: I, S: 2, (2012/2), s. 65-68.

59 Selman Başaran, "El-Ezkâr", *DİA,* C: XII İstanbul 1995, s.66.

60 Tayyar Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", C: XX, İstanbul 1999, s.556.

Delâilü'l-Hayrât Şazeliye tarikatının Cezuliyye kolunun kurucusu Cezûlî (öl.870/1465) tarafından yazılmış salavât mecmuasıdır. Önsözünde salavatı belli zamanlarda ve düzenli bir şekilde okuyanların sevap kazanacakları, günahlarının affedileceği, Peygamber'in şefaatine nail olacakları, dünya işlerinin düzeleceği belirtilmiştir[61]. Kabakulak İbrahim Paşa'nın kütüphanesindeki *Şerh-i Delâil-i Şerîf el-Fâsî* adıyla kayıtlı eser Muhammed Mehdî el-Fâsî'nindir (öl.1052/1642). *Metâliu'l-Meserrât bi Celâi Delâili'l-Hayrât* adını taşıyan bu eser Delâil'in en meşhur şerhi olma sıfatını kazanmıştır[62]. Zikir ile ilgili son eser Allah'ın güzel isimlerini ifade eden *Şerh-i Esmâü'l-Hüsna*'dır. İlk gerekli bilginin esmâu'l-hüsna ile ilgili bilgi olduğunu söyleyen er-Râzi gibi, İbn-i Arabî, Tilimsânî, Gazalî, Kurtubî gibi önde gelen pek çok âlim şerh kaleme almışsa[63] da kitaplıktaki Esmaü'l-Hüsna'nın şâhiri belirtilmemiştir.

Tablo 6: Dua/Zikir Kitapları

No	İsim	Cilt	No	İsim	Cilt
1	Delâilü'l-Hayrât	1	6	Şerh-i Esmâi'l-İdrisiyye	1
2	Hısnu'l-Hasîn	1	7	Delâil-i Hayrat*	1
3	Hilyetü'l-Ebrar	1	8	Şerh-i Hısnu'l Hasîn	1
4	Hilyetü'l-Ebrâr	1	9	Şerh-i Delâil-i Şerîf el-Fâsî	1
5	Şerh-i Esmâü'l-Hüsnâ	1			

2.2. Müspet İlimlerle İlgili Eserler

2.2.1 Tarih ve Tabakat (Biyografi) Kitapları

Kabakulak İbrahim Paşa'nın hayatının hangi dönemlerinde tarih ve biyografi kitaplarını almaya başladığını kesin olarak bilemesek de görevlerinde karşılaştığı çeşitli zorluklarla baş etmek amacıyla tarihi olayları takip etme ve toplumsal tepkileri öğrenme çabasında olduğunu tahmin edebiliriz. Bu çaba, kitaplığındaki yedi tarih ve üç tabakat kitabının çoğunun Mısır ile ilgili olmasından anlaşılmaktadır. Bunlar, Paşa'nın Mısır'daki ayaklanmaları bastırmada ve kazandığı şöhrette önemli bir rol oynamış olmalıdır.

Tarih kitaplarından biri *Tarih-i Müeyyed* ismiyle kayıtlıdır. Fatımî tarihinin önemli kaynaklarından olan eserde 429-450/1038-1058 yıllarını kapsayan Fars, Irak ve Mısır'ın sosyal ve politik durumu incelenmiştir. Saray

---

61 Süleyman Uludağ, "Delâilü'l-Hayrât", *DİA,* C: IX, İstanbul 1994, s.113-114.

62 Süleyman Sargın, (2010). *Muhammed b. Süleyman el-Cezûlî'nin Hayatı ve Eserleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul 2010, s.79.

63 Bekir Topaloğlu, "Esmâ-i Hüsnâ" *DİA*, C: XI, İstanbul 1995, s.404-405-416; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn,* C: 1-5, İstanbul 2008, s. 1031-1305.

ortamı, halifenin iyi niyetinin istismar edilmesi, devlet adamlarının kişisel çıkarları, devletin sıkıntıları eleştirel bir gözle ele alınmıştır[64].

Bir diğer kitap *Sükkerdân İbn-i Ebi Hacele*'dir. 757/1356 tarihinde kaleme alınan eserde Mısır tarihi ile Sultan'ın biyografisi ve menkıbelerine de yer verilmiştir[65]. Diğer kitap *Kevkebü'r-Ravza* adını taşır. Kitabın yazarı Celâleddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Suyûtî (849-911/1445-1505)'dir. 1489 tarihli eserde Kahire'nin güneyindeki Ravza Adası'nın tarihi, coğrafyası ve tarihi topoğrafyası anlatılmıştır[66]. Bir diğer tarih kitabı *Fezâilü'l-Bâhire*'dir. Yazarı 14-16. yüzyıllarda pek çok âlim yetiştiren Benî Mahzûm'a mensup Cemâleddin ibn-i Zâhire (öl.888/1483) veya Burhaneddin İbn-i Zâhire (öl.491/1486)'dir. Kitabın tam adı ise el-Feza'ilü'l-bahire fî meḥasini Mısır ve'l-Kahire'dir[67].

Kitaplıktaki diğer eser *Tarih-i Hıtâtü'l-Makrizî*'dir. Memlük tarihçisi Makrîzî (öl.845/1442)'nin yazdığı bu eser "hıtat"[68] türü kitapların en ünlüsü olmuştur. Eserde Mısır topografyası ve tarihi yazılırken, bölgenin valileri, halifeleri, halkları, kalesi, Mısır'ın harap olmasından da bahsedilmiştir[69]. Diğer kitap, birer cilt halinde bulunan *Hülasatü'l-Vefa'*dır ve Semhudî (öl.911/1506) tarafından kaleme alınmıştır. Bu eser, yazarın yine kendi telifi olan Vefaü'l-Vefâ isimli kitabının muhtasarıdır ve tam ismi Hulâsatü'l-Vefâ bi-ahbâri dâri'l-Mustafa'dır. Sekiz bölüm olarak hazırlanan kitapta Medine'nin isimleri, kuruluşu, yaşayan kavimler, Ravza-i Mutahhara, şehir planı, Hz. Peygamber'in evi, mescitler, Cennetü'l Baki, türbeler, şehitlikler, hurmalıklar, fiziki coğrafya, Resulullahın kabrini ziyaret etmenin önemi ve adabı anlatılmıştır[70].

Paşa'nın diğer tarih kitabı *Takvim-i Tarih*, Kâtip Çelebi'nin (öl.1067/1657) Hz. Âdem'den 1648'e kadar geçen olayların kronolojisinin yazıldığı Takvimü't-Tevârih isimli eseri olabileceği gibi Takvim-i Tarih-i Âl-i Osman ismindeki Osmanlı Tarihi ile ilgili kitap olma ihtimali de vardır[71].

Tarih kitaplarından anlaşıldığı üzere ikisi dışında Paşa'nın Mısır tarihi ve coğrafyası hakkında malumat edinmek üzere gayret sarfettiği, Mısır'ın tarihini

---

64 Mustafa Öz, "Müeyyed-Fiddîn", *DİA*, C: XXXI, Ankara 2020, s.483.

65 Rıza Kurtuluş, "İbn Ebû Hacele", *DİA*, C: XIX, s.431-432.

66 Nesibe Kaleli, *Rodos Hafız Ahmed Ağa Kütüphanesi'nde Yer Alan Tarih Konulu Kitapların Tezhip Süslemeleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta 2019, s.30-33.

67 Rıza Kurtuluş, "İbn Zâhire", *DİA*, C: XX, İstanbul 1999, s.455-456.

68 "Hıtat" terimi, bir şehrin tarihi, coğrafi konumu, kültürel yaşamı, ekonomik durumu, mahalleleri, yapıları ve kurumları hakkında bilgi sağlayan Arapça eserlerin genel adıdır. İsmail Yiğit, "Hıtat", *DİA*, C: XVII, İstanbul 1998, s.401.

69 Mehmet İpşirli, "El-Hıtatü'l-Makrîziyye", *DİA*, C: XVII, İstanbul 1999, s.402-403.

70 Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Semhûdî", *DİA*, C: XXXVI, İstanbul 2009, s.489-491.

71 *Takvim-i Tarih-i Âl-i Osman*, Koyunoğlu Müzesi, Koyunoğlu Müzesi ve Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, Demirbaş No:10096.

Fatımî ve Memluk devirlerinin çağdaşı yazarlardan öğrenmeye çalıştığı görülmektedir. Bu kitaplar kronolojik veri sağlarken, söz konusu coğrafyanın ekonomisi, topografyası, mahalleri, kurumları, yöneticilerini de anlattıklarından, Paşa'ya nasıl hareket etmesi gerektiği hakkında fikir vermişlerdir.

Tablo 7: Tarih ve Tabakat Kitapları

No	İsim	Cilt	No	İsim	Cilt
1	Tarih-i Müeyyed	1	6	Hülasatü'l-Vefa	1
2	Sükkerdân İbn-i Ebi Hacele	1	7	Takvim-i Tarih	1
3	Kevkebü'r-Ravza	1	8	Cüz-i Sani mine'l-Bistami es-Sugra	2
4	Fezâilü'l-Bâhire	1	9	Tabakü's-Sûfiyye eş-Şaranî	1
5	Tarih-i Hıtâtü'l-Makrizî	1	10	Tabakâtü'l-Örf	1

Tabakat kitapları arasında biri, iki ciltten oluşan üç eser bulunur. *Cüz-i Sani mine'l-Bistami es-Sugra*, adından da anlaşılacağı Bayezıd-ı Bistamî (öl.234/848?) tarafından yazılmıştır. Diğer kitap *Tabakü's-Sûfiyye eş-Şaranî*'dir. Mısır'ın tanınmış yazarlarından Abdulvehhab Şaranî (öl.973/1565), sahabe devrinden kendi dönemine kadar yetişmiş 420'den fazla âlim ve sûfi'nin biyografisi ile tasavvuf terimlerine yer vermiştir[72]. Koleksiyondaki son tabakat kitabı *Tabakâtü'l-Örf*'tür. Ehl-i örf, ilmiye sınıfının dışında bulunan yöneticiler için kullanılan bir tabirdir[73]. Bu isimde bir kitaba rastlamasak da adından hareketle ehl-i örfe ait biyografileri konu edinen tabakât türünde bir eser olduğunu tahmin edebiliriz. Tabakat kitapları ile ilk mutasavvıflar, âlim ve sufiler ile ilmiye sınıfı dışındaki yöneticilerin hayatları Paşa tarafından dikkatle okunmuş olmalıdır.

2.2.2. Siyaset ve Hukuk Kitapları

Osmanlı'da yönetim şekli ve hukuk anlayışı gibi unsurların anlaşılması için üretilen eserler 1-kelam ve akaid, 2-fıkıh ve fetva, 3-nasihatnamelerdi[74]. Kelam ve akaid eserleri, İslam tarihinde ortaya çıkan teolojik tartışmaları anlamak için okunurdu. Bunlar düşünce geleneğinin evrimini ve İslam dünyasında ortaya çıkan farklı mezheplerin ve görüşlerin gelişimini anlamak açısından önemliydi. Fıkıh eserleri, hukuki bilgi sağlar ve İslam hukukunun prensiplerini açıkladığından adaletin doğru bir şekilde uygulanmasına katkıda

---

72 Hayri Kaplan, H. "Şa'rânî", *DİA,* C: XXXVIII, İstanbul 2010, s.348.

73 Mehmet İpşirli, Klasik Dönem Osmanlı Devlet Teşkilatı. *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi,* C: I-II, Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, İRCİCA, İstanbul 1994, s.224.

74 Ahmet Davutoğlu, "Devlet", *DİA*, C:IX, İstanbul 2004, s.238-239; Erol Özvar, "Osmanlı Tarihinin Dönemlendirme Meselesi ve Osmanlı Nasihat Literatürü", *Dîvân: İlmî Araştırmalar, Çalışmalar Dergisi,*1999, S: 7, s.135-151.

bulunurlardı. Nasihatname kitapları ise bireylerin ahlaki ve etik değerlerini geliştirmeye yönelik öğütler içerirlerdi. Özellikle siyasetname türündeki nasihatnameler devlet adamlarına liderlik ve yönetim becerilerini geliştirmeleri konusunda rehberlik eder; adaleti, halka hizmeti ve devlet yönetimindeki sorumlulukları vurgulardı.

Kitaplıkta kelam ve akaid konulu dört kitap dikkati çeker. *Keşfü'l-Hicâb eş-Şaranî* kitabı kelâm türündedir. Yazarı Abdulvehhâb Şaranî, tarikatların Mısır toplumu için hayati öneme sahip olduğunu vurgulamış, İbnü'l-Arabî'yi (öl.638/1240) müdafaa görevini üstlenmiş, şeriata aykırı gördüklerini eleştirmekten çekinmemiştir[75]. Ayrıca cinlerin 955/1548 yılında kendisine sorduğunu iddia ettiği tevhid, nübüvvet, velâyet, kulluk gibi konularda seksen sorunun yanıtını vermiştir. Kitaplıktaki *Bahrü'l-Kelâm* ile *Fıkhu'l-Ekber ma' şerh* akaid türünde kitaptır. Bahrü'l-Kelâm Maturidî geleneğin temsilcilerinden Ebu'l Mu'in en-Nesefî (438-508/1047-1115) tarafından yazılmıştır[76]. Kitap Maturidî akaidi hakkında ise de şeytanlarının neslinin devam etmesi, astroloji ile ilgilenmenin dinî hükmü gibi konulara da değindiğinden ilgi gören bir eser olmuştur[77]. Eserde Mâtürîdîler'in anlayışına aykırı olarak iman esaslarının beş asılda toplanması ve kadere imanın bunlar arasında sayılmaması dikkat çekicidir[78]. Üçüncü kitap *Fıkhu'l-Ekber ma' Şerh*'tir ve Ebu Hanîfe'ye (öl.150/767) nispet edilen akaid risalesidir[79]. Osmanlı ulemasının rağbet ettiği bu eser 16. ve 17.yüzyıllarda Türkçe'ye çevrilmiş, şiir ve manzum şekillerde yazılmıştır. Kabakulak İbrahim Paşa'nın koleksiyonundaki kitap, yirmi altı şerhi bulunan eserin 18.yüzyılın başlarında Ebü'l-Fadl Nûreddin Ali b. Murâd el-Umerî el-Mevsılî (öl.1147/1734) tarafından şerh edilen Şerhü'l-Fıkhu'l-Ekber olabilir[80]. Kelam kitaplarından bir diğeri *Câmi'ü'l-Makâsıd* ise Sa'deddin et-Teftâzânî (öl.1390)'nin el-Makâsıd isimli eserine yazılan şerh olmalıdır[81]. Burada kelâm ve akaid kitaplarının yazarları dikkati çekmektedir. İbrahim Paşa, uzun yıllar ana kaynak olarak kabul edilen Şaranî, Nesefî, Ebû Hanife'nin

---

75 Halim Gül "Hukukçu bir Sûfi'nin İbnü'l-Arabî Müdafası: İmam Şarani Örneği", *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* -www.e-sarkiyat.com- ISSN: 1308-9633 S: IX Nisan 2013. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/116010. Erişim Tarihi: 10.03.2023.

76 Yusuf Şevki Yavuz, "Nesefî, Ebü'l-Muîn", *DİA*, C: XXXII, İstanbul 2006, s.568-569.

77 Mehmet Kalaycı, "Ebu'l-Mu'in en-Nesefî, Matüridi Akaidi (Bahrü'l-Kelam Tercümesi), Notlarla Terc. Ramazan Biçer, İstanbul Gelenek Yayıncılık, 2010", *Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, C: LV, S:1, 2014, s.171-186.

78 Yusuf Şevki Yavuz, "Bahrü'l-Kelam" *DİA*, C:IV, İstanbul 1991, s.516.

79 Şerafettin Gölcük-Adil Bebek, "El-Fıkhü'l-Ekber", *DİA*, C: XII, İstanbul 1995 s.544.

80 Abdullah Demir, "Osmanlı Alimlerinin Ebu Hanife'nin Akaid Risalelerini Konu Edinen Eserleri", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, 2016,* C: XIV, S:28, s.183-188; Kadir Gömbeyaz, "Onyedinci Yüzyıl Osmanlı'sında Bir Fıkh-ı Ekber Çevirisi: Ebû Ahmedzâde ve Terceme-i Fıkh-ı Akbar", *İslam Tetkikleri Dergisi*, C: XI, S: 1, İstanbul 2021, s.74.

81 Sa'deddin Et-Teftâzânî, *El-Makâsıd, Kelâm İlminin Maksatları*, Çev. İrfan Eyibil, İstanbul 2019.

eserlerine koleksiyonunda yer vererek, liderlik ve iman mevzularına, söz konusu yazarların eserleri üzerinden hâkim olmaya çalışmıştır.

Tablo 8: Siyaset ve Hukuk Kitapları

No	İsim	Cilt	No	İsim	Cilt
1	Keşfü'l-Hicâb eş-Şaranî	1	11	Durer-i Gurer	1
2	Bahrü'l Kelâm	1	12	Fetavâ-yı Birgilî	1
3	Fıkhu'l-Ekber ma' Şerh	1	13	Fetâvâ-yı Ali Efendi	1
4	Câmiü'l-Makâsıd	1	14	Nasihatü'l-Mülûk	1
5	Fetavâ-yı Kadihân	1	15	Rebî'ü'l-Ebrâr	1
6	Muhtaratu'n-Nevâzil	1	16	Mu'îdü'n-Ni'âm	1
7	Mecma'ü'l-Bahreyn ve Mülteka'l-Ebhur	1	17	Seyfü'l-Mülûk	1
8	Şerhü'l-Mülteka	1	18	Ravzatü'l-Ahyâr	1
9	Kitâb-ı Durer	1	19	Ahlâk-ı Alâ-yî Türkî	1
10	Durer-i Gurer	1			

İbrahim Paşa'nın Osmanlı hukuku için başvurduğu fıkıh ve fetva ile ilgili dokuz eseri kütüphanesine kazandırdığını gözlemliyoruz. Fıkhî hükümlerin yer aldığı kitaplarda, devlet ve ona bağlı kurumlar belli bir hukukî yaklaşım çerçevesinde incelenir ve fıkhın öngördüğü ahlakî ilkelerle yorumlanırdı[82]. Osmanlı'nın yargı sisteminde ana kaynak olarak kullanılan, hanefi görüşündeki bu eserlere yıllar içinde çokça şerh ve haşiye yazılmış, asılları gibi itibar edilmiştir[83]. Bu eserlerden *Fetava-yı Kadihan,* el-Ferganî (öl.592/1196) tarafından kaleme alınmıştır. Kaynaklarda el-Fetâva'l-Hâniyye veya kısaca el-Hâniyye olarak da anılır. Bu eserin özelliği Hanefî mezhebinde yazılan en muteber ve en yaygın fetva kitaplarından birisi olmasıdır[84]. *Muhtaratu'n-Nevazil* Burhaneddin Ebu Bekr el-Merginani'nin (öl.593/1197) yazdığı nevazil türünde bir eserdir[85]. *Mecma'ü'l-Bahreyn ve Mülteka'l-Ebhur* isimli tek ciltlik kitap Muzafferüddin İbnü's-Saati'nin Mecma'u 'l-Bahreyn isimli eseri ile Halebî İbrahim Efendi'nin (öl.956/1549) yazdığı Mülteka'l-ebhar fi furu-ı Hanefiyye isimli eserinin birleştirilmiş hali olmalıdır. Çünkü Mecmaü'l-Bahreyn fıkıh, fetva ve kaza konularında yararlanılan önemli eserlerden biri olsa da bunlar arasındaki kapsam ve içerik farklılıkları hükümlerin belirlenmesinde sorun oluşturuyordu. Mülteka'l-Ebhur ile bu farklılar ortadan kaldırılmıştır[86]. Kitaplıktaki Şerhü'l-Mülteka ise eserin uzun yıllar güncelliğini koruduğunu, Paşa'nın bu eser üzerine hassaten eğildiğini göstermektedir.

---

82 Davutoğlu, *a.g.m.,* s.238-239.

83 Recep Cici, "Osmanlı Klasik Dönemi Fıkıh Kitapları", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi,* C: III, S: 5, İstanbul 2005, s.242-243.

84 Ahmet Özel, "Kadîhân", *DİA,* C: XXIV, İstanbul 2001, s.121.

85 Ferhat Koca, "Merginânî, Burhâneddin", *DİA,* C: XXIX, Ankara 2004, s.182.

86 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı,* Ankara 1998, s.115.

Osmanlı tarihinin en önemli eserleri arasında yer alan *Durer-i Gurer*, kitaplıkta üç cilt olup biri Kitab-ı Durer ismiyle kaydedilmişti. Bu eser İstanbul'un ikinci kadısı Molla Hüsrev (öl.1480)'in Dureru'l-hukkâm fî şerh-i Gurerü'l-ahkâm isimli hanefi fıkıh kitabıdır. Yazar öncelikle Gurerü'l-Ahkâm eserini telif etmiş, ardından bu eserin şerhini Durerü'l-Hükkam ismiyle kaleme almıştır. Halk arasında Durer-i Gurer ismi ile şöhret bulmuş, mahkemelerde yarı resmî bir nitelik kazanmıştır[87]. Zamanla esere haşiye, şerh ve talikler yazılmış, Ahîzâde Abdülhalim Efendi (öl.1013/1604) ihtisar etmiş, III. Mehmed zamanında (1595-1603) Süleyman b. Velî el-Ankaravî ve Şam Kadısı Gelibolulu Osman (öl.1136/1723) tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir[88].

Fetavâ-yı Birgilî (Birgivî), Birgivî Mehmed Efendi (1523-1573) tarafından yazılmıştır. 78 fetva içerir ve Kemalpaşazâde ve Ebussuud Efendi'nin fetvalarını eleştirir[89]. *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, Şeyhülislâm Çatalcalı Ali Efendi'nin (öl. 1103/1692) fetvalarının bir araya getirildiği eserdir. Kabakulak İbrahim Paşa'nın yukarıda gördüğümüz Osmanlı hukukunun muteber kitaplarına ulaşması onun 12.yüzyıl ile 17.yüzıl arasındaki döneme hâkim olma çabasını ifade eder. Söz konusu eserlere ulaşma isteği, Köprülü ailesinin desteğini sağladığı erken yaşlarda gelişmiş olabilir ki Çatalcalı Ali Efendi'nin fetva kitabı bu düşünceyi destekler niteliktedir.

Kitaplıktaki eserlerin beşi nasihatname, biri ahlak kitabıdır. Nasihatname veya siyasetname türü eserlerde devleti idare etmenin temel ilkeleri, dikkat edilmesi veya kaçınılması gereken hususlar, hükümdarda bulunması gereken özellikler, tayinler ve denetimleri, hazinenin idaresi, devletler arası ilişkilerde uyulması gereken kurallar, hükümdarın Allah'a ve halka karşı sorumlulukları gibi konular üzerinde durulmuştur. Konular ele alınırken teorik yaklaşımlarla birlikte pratik hayata da ağırlık verilmiştir. Âyetler, hadisler ve hikmetli sözlerle, meşhur hükümdarların, halife ve sultanların söz ve davranışlarından örnekler kaydedilmiş, yöneticilere tavsiyelerde bulunulmuştur[90].

Kabakulak İbrahim Paşa'nın nasihat eserlerinden biri *Nasihatü'l-Mülûk* olup yazarı yazılmamıştır. *Rebî'ü'l-ebrâr* Zemahşerî'nin (öl.538/1144) muhadarat türünde yani başkasına ait sözlerden alıntılar içeren[91] "Rebi'u'l-ebrâr ve nusûsu'l-ahbâr" (Fsûsu'l-Ahbâr) ismindeki eseridir. Bu eserde halifelerin, büyük sahabilerin ve fakihlerin hikmetli sözlerine, ibretlik hikayelere ve meşhur

---

87 Ferhat Koca, "Molla Hüsrev", *DİA*, C: XXX, Ankara 2020, s.252-254.

88 Cici, *a.g.m.*, s.235-236; Ahmet Akgündüz, "Dürerü'l-Hükkâm", *DİA*, C: X, İstanbul 1994, s.27-28.

89 Mehmet Özkan, "Osmanlıca Metinlerde İslâm Hukuku Motifleri: 'Fetâvâ-yı Birgivî' Örneği". *Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* C: I, S: 1, Balıkesir 2015, s.84; Tahir, *a.g.e.*, s.284.

90 Özvar, *a.g.m.*, s.135-151.

91 Hüseyin Yazıcı, "Muhadarât", *DİA*, C: XXX, İstanbul 2005, s.391.

şairlerden alıntılara yer verilmiştir[92]. *Mu'îdü'n-Ni'âm* Memluk dönemi Kahire-Şam bölgesinin tanınmış Şâfi âlimlerinden Tâceddin es-Subkî (öl.771/1370) tarafından nasihatname ve siyasetname tarzında hazırlamıştır. Yazar, mevki sahiplerinin toplum içindeki durumuna ışık tutmuş, farklı meslek erbabı kişilerin hatasının kaynağını bulup tövbe etmelerini, elindeki nimetlere şükrederek, dua etmelerini önermiştir[93]. *Seyfü'l-Mülûk*, muhtemelen Kâfiyeci'nin (788-879/1386-1474) siyaset içerikli "Seyfü'l-Mülûk ve'l-Hükkâm" isimli eseridir[94]. Gavvâsî'nin mesnevi türündeki *Seyfü'l-mülûk ve Bedîʿu'l-cemâl*[95] ile en eski İran hikayeleri arasında yer alan binbir gece hikâyelerinden alınan Kıssa-i Seyfü'l-mülûk ve Bedîʿü'l-cemâl[96] isminde eserler bulunmaktaysa da Kafiyeci'nin Kahire'de sevilen bir yazar olması ve eserinin muhtevası İbrahim Paşa'nın kütüphanesindeki eserin Kafiyeci'ye ait olma ihtimalini yükselt-mektedir. *Ravzatü'l-Ahyâr*, yukarıda adı geçen Rebi'ü'l-ebrâr isimli eserin Amasyalı Hatibzade Muhyiddin Mehmed (öl. 940/1534) tarafından kısaltılması ve bazı ilavelerin yapılması ile ortaya çıkmıştır. *Ahlâk-ı Alâ-yi Türkî*, Kınalızâde Ali Efendi (öl.979/1572) tarafından, Şam kadılığı vazifesi sırasında yazılmıştır. Ferdi ahlak, aile ahlakı ve siyasi ahlakın işlendiği kitap oldukça değer görmüş, çok sayıda istinsah edilmiştir[97]. İbrahim Paşa'nın bürokrasi içindeki tutumunu etkileyen en önemli kitaplar bunlar olsa gerektir. Kınalızâde'nin kişisel ve siyasal ahlakla ilgili verdiği teorik bilgiler, 12.-16. yüzyıl arasında yazılan nasihatnameler ile desteklenmiş, idareci zümre ile ilgili verilen hikâye veya anekdotlar üzerinden mevki sahiplerinin pratik hayattaki tavırları okunmuştur.

2.2.3. Tıp ve Astronomi Kitapları

Kitaplar içinde tıp ve astronomi ile ilgili dört eser vardır. Tıp kitapları içinde *Müfredat-ı Tıbb-ı Sagir* isimli eserin yazarı kaydedilmemiştir[98]. Diğer tıp kitabı mecmu'a tarzında hazırlanan *Mecmu'a-i Fi't-Tıb'*tır. Astronomi ile ilgili olduğu tahmin edilen kitabın biri *Kıt'a Mine'n-Nücûm* ismini taşır ve kitaplıkta iki cilt vardır. Diğer eser *Kevâkibü'l-Bâhiretü mine'n-Nücumi'z-Zahire*'dir. Mısır tarihçisi Cemâlüddîn Ebü'l-Mehâsin Yûsuf b.Tağrîberdî ez-Zâhirî (öl.

---

92 Mustafa Öztürk- Suat Mertoğlu, "Zemahşerî", *DİA*, C: XLIV, İstanbul 2013, s.235-238.

93 Tâceddin es-Sübkî, *Mu'îdü'n-Ni'am ve Mübîdü'n-Nikâm: Makam ve Meslek Erbabı,* Haz. Harun Yılmaz-Halit Özkan, İstanbul 2019.

94 Muhyiddin El-Kâfiyeci, *Seyfü'l-Mülûk ve'l-Hükkâm, Seyfü'l-Kudât 'Ale'l-Buğât, Kâfiyeci'nin Siyasetnâmeleri*, Haz. Nail Okuyucu, Türkiye Yazma Eserler Kurumu, İstanbul 2018.

95 Halil Toker, "Mesnevi, Urdu Edebiyatı", *DİA*, C: XXIX, Ankara 2004, s.324.

96 Mehmet Kanar, "Hikâye, Fars Edebiyatı", *DİA*, C: XVII, İstanbul 1998, s.485.

97 Kınalızâde Ali Çelebi, *Ahlâk-ı Alâî*, Haz. Mustafa Koç, İstanbul 2007, s.6-10.

98 Osmanlı tıp kitaplarında, ilaçlar basit (müfred) ve birleşik (mürekkeb) olarak sınıflandırılmıştır. Bu nedenle, "müfredât" terimi, basit ilaçlar ve özelliklerini ele alan bir bilim dalı anlamını kazanmış ve ilgili eserler genellikle bu adı almıştır. Aydın, 2005, s.301-302; Sarı, 2012, s.107-109.

874/1469-70) tarafından yazılmış, Yavuz Sultan Selim tarafından Türkçe'ye tercüme ettirilmiştir[99]. Bu eserler Paşa'nın astronomi ile Mısır'da ilgilenmeye başladığı izlenimini vermektedir.

Tablo 9: Tıp ve Astronomi Kitapları

No	İsim	Cilt
1	Müfredat-ı Tıbb-ı Sagir	1
2	Mecmu'a-i Fi't-Tıb	1
3	Kıt'a Mine'n Nücûm	2
4	Kevâkibü'l-Bâhiretü mine'n-Nücumi'z-Zahire	1

2.2.4. Edebî Eserler

Kültürel ve entelektüel birikimin sanatsal ifadesi olan edebi eserler, toplumun kültürel kimliğini güçlendirmenin yanında, dil ve üslup becerilerinin gelişmesine yardımcı olmuşlardır. Kitaplıktaki divan, kaside, hikâye, nesak ve şiir türündeki edebî eserlerin sayısı 12'dir. Bunlar arasındaki Farsça olan *Divan-ı Hâfız* 14. yüzyılda İran'da yaşamış Hafız-ı Şirazi'nin eseridir. Paşa'nın kitaplığında bu eserin iki şerhi vardır. Bunlardan bir cilt olan *Şerh-i Hâfız* diğeri bir kıt'a olan *Şerh-i Divân-ı Hâfız*'dır. Ayrıca Harc-ı Hassa defterine kayıtlı bir *Divân-ı Hâfız* eseri daha vardır. Bu eserin bir başka özelliği halk arasında fal kitabı olarak kullanılmasıdır[100].

Bir başka edebî eser, hikâyelerin derlenerek bir araya getirildiği *Câmiu'l-Hikayât* olup eserin yazarı Avfî'dir (öl.629/1232). Fars edebiyatının önemli eserlerinden olan bu kitap doğunun siyasi geleneği ve vüzera sınıfının idaredeki rolünü anlatmada önemli bir rol oynamıştır[101]. Diğer bir eser *Divânü'l-Arif*, Abdülbaki Arif Efendi'ye (öl.1125/1713) aittir. Abdülbaki Arif Efendi'nin Köprülü Ailesi mensuplarından olması[102] Kabakulak İbrahim Paşa ile tanışık olma ihtimalini kuvvetlendirir. Üstelik hattat olduğu söylenen İbrahim Paşa'nın

---

99 Katip Çelebi, *a.g.e.*, s.1547.

100 Tahsin Yazıcı, "Hâfız-ı Şirâzi" *DİA*, C: XV, İstanbul 1997, s.103-106; Mustafa İsmet Uzun, "Falnâme", *DİA*, C: XII, İstanbul 1995, s.145; Mehmet Taha Ayar, "Hafız-ı Şirazi Divanı ve Osmanlı Şerhleri", *Misbah*, C: I, S.3-4, 2013, s.289-292-295; Esma Şahin-Mustafa Turan, "Bir Hâfız Divânı Şerhleri Derlemesi: Zâhid Bin Muhammed ve Eseri", *Şarkiyat İlmi Araştırmaları Dergisi*, C: XI, S:25/3, 2019, s.1412.

101 Uz, Emin, *Avfî'nin Cevâmi'u'l-Hikâyât Ve Levâmi'u'r-Rivâyât İsimli Eserinde Mizahî Karakterler ve Anekdotik Unsurlar*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Ünviversitesi SBS, Bursa 2017, s.71.

102 Alim, hattat ve şair olan yazar Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa'ya ve daha sonra Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'ya hizmet etmiş, müderris ve kadı olarak görev yapmıştır. Divan'ında, Sultan II. Mustafa, Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, Amcazâde Hüseyin Paşa gibi devlet büyükleri hakkında birçok kaside bulunmaktadır. Bkz. Mustafa İsmet Uzun, "Abdülbaki Arif Efendi", *DİA*, C: I, İstanbul 1988, s.195-197.

yine hattat olan Abdülbaki Efendi ile yazı meşk etmiş olması da muhtemeldir. Kitaplıktaki diğer eser iki ciltlik *Kaside-i Banet Sü'âd,* sahabiden Kâ'b b. Züheyr ibn Ebi Selma el-Müzenî'nin (öl. 24/645?) Hz. Peygamber'e sunduğu 57 beyitlik ünlü kasidesidir[103].

Kitab-ı Muhammediyye, 15. yüzyılda Yazıcıoğlu Mehmed tarafından kaleme alınmış, Hz. Muhammed'e na't (övgü) şeklinde yazılmış manzum bir eserdir. *Terceme-i Ferec Ba'de'ş-Şidde,* Arap edebiyatından Fars edebiyatına, oradan Türk edebiyatına aynı isimle aktarılan hikayeler bütünüdür. Bu eserlerdeki hikayeler her zaman Allah'ın yardımıyla mutlu sonla biter[104]. *Kitâbü'n-Nesak,* yazarı kaydedilmemişse de nesak ilmi ile yani nesirde kelimelerin, şiirde beyitlerin edebî zevki okşayacak bir uyumla dizilmesi ilgilidir[105]. 16.yüzyıl eserlerinden olan *Mecmaü'l-Letâif* şiir mecmuasıdır[106]. Bir diğer şiir kitabı *Mülheme*'dir. Salahaddin'in hazırladığı eser Cevrî (öl.1065/ 1654-55) tarafından 1045/1635-36 yılında düzeltilerek tamamlanmıştır[107]. Kütüphanede bir adet olup cilt ibaresi yoktur. 17. yüzyılda Türk nesrinde başarıya ulaşmış Nergisi Efendi'nin tâlikatı da kitaplıkta yerini almıştır[108].

Tablo 10: Edebî Eserler

No	İsim	Cilt	No	İsim	Cilt
1	Şerh-i Hâfız	1 Kıt'a	7	Kitâbü'n-Nesak	1
2	Şerh-i Divân-ı Hâfız	1 Kıt'a	8	Mülheme	1
3	Divânü'l-Arif Atik	1	9	Câmiu'l-Hikayât *	1
4	Kaside-i Banet Sü'âd Evvel ve Sâni	2	10	Divân-ı Hâfız*	1
5	Kitab-ı Muhammediyye	1	11	Mecmaü'l-Letâif*	1
6	Terceme-i Ferec Ba'de'ş-Şidde	1	12	Tâlikât-ı Nergisî Efendi	1

2.2.5. Mecmua ve Risaleler

Osmanlı coğrafyasında mecmuaların çokça rağbet görmesi, bu eserlerin bir tür el kitabı mahiyetinde olması, hatta iddiasız bir isim taşıdığı için kitap yazmaktan kaçınan müellifler tarafından tercih edilmesinden kaynaklanmıştır. Zamanla yaygınlaşan mecmualar ilim dallarına göre çeşitli türlere ayrılmıştır. 16. yüzyıldan itibaren kâğıdın kalitesi, rengi, boyutu, cildi, yazısı, tezhibi gibi

[103] Katip Çelebi, *a.g.e.,* s.1065.
[104] Derya Adalar Subaşı, "Arap, Fars ve Türk Edebiyatlarında el-Ferec Ba'de'ş-Şidde Hikâyeleri", *Turkısh Studies,* C: XI, S:4, İstanbul 2016, s.1.
[105] İsmail Durmuş, "Tensîk", *DİA*, C: XL, İstanbul 2011, s.465-467.
[106] İncinur Atik Gürbüz, *Mecmu'a-i Letâif,* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, SBE, Ankara 2011.
[107] Katip Çelebi, a.*g.e.,* s.1455.
[108] Bahir Selçuk, "Nergisî Hakkında Bir Bibliografya Denemesi", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* C: XXIX, S: 2, Elazığ 2019, s.57-72.

nitelikleri ile birbirinden oldukça farklı mecmualar yazılmış, kimileri sanat eseri niteliğindeki eserler olmuşlardır[109].

Kitaplıktaki *Mecmu'a-i İnşa* devletin bürokratik yapısında görev alanların faydalanmaları üzerine yazılan inşa türündeki yazıların bir arada bulunduğu eserdir. Kâtiplerde bulunması gereken niteliklerden bahsedilir, yazışma adabında bilinmesi gerekenler anlatılırdı[110]. Osmanlı devletinde farklı elkab ve unvanların kullanılması, bu mecmuaların önemini arttırmıştır[111]. *Mecmu'a-i Feraiz* isimli eser Paşa'nın divan ve resail eserleri ile kaydedilmiş ve altı adet olduğu yazılmıştır. Ferâiz ismi, farz kelimesinden türeyen fâriza kelimesinin çoğuludur. Hadislerde sıkça kullanılan bu kelime ile temel dinî görevler, emir ve yasaklar, mirasçıların terekedeki payları, hatta mirasın paylaştırılması ilmi de kastedilmiştir[112]. Kitaplıktaki diğer mecmu'alardan ikisi *Mecmu'a-i Nevadir* ile *Mecmu'a-i Luga* Sözlük ve Ansiklopediler başlığı altında, *Mecmu'a-i Fi't-Tıbb* Tıp Kitapları, *Mecmaü'l-Letâif* Edebi Eserler başlığı altında gösterilmiştir. Kitapların arasında yer alan Resâil ismindeki dokuz eserin muhtevasını bilemesek de küçük hacimli eserlerin bu isimle anıldıklarını söyleyebiliriz.

Tablo 11: Mecmu'a ve Risaleler

No	İsim	Cilt
1	Mecmu'a-i İnşa	1
2	Mecmu'a-i Feraiz (Divân ve Resâil ile)	6
3	Resâil	9
4	Resâil*	17

2.2.6. Lugat ve Ansiklopediler

Kitaplıkta 8 eserin lugat (sözlük) ve ansiklopedi tarzında hazırlandığı anlaşılıyor. Mecmua tarzında hazırlanan bu eserlerden biri *Mecmu'atü'l-Luga* ismini taşır. *Lugat-ı Şeyh Mahmud Türkî* adlı bir diğer eser II. Bayezıd devri (1481-1512) Nakşibendi şeyhi Mahmud ibn-i Edhem'in kaleme aldığı Miftahü'l-Lugat olmalıdır. Bu sözlük 896 Cemaziyelahirin sonlarında (Mayıs 1491) yazılan Farsça-Türkçe sözlük ve gramer kitabıdır. Müellif bir yıl sonra (897/1491-1492) eserini yeniden ele almış, sözlük kısmını yaptığı eklemelerle

[109] Mustafa İsmet Uzun, "Mecmua", *DİA*, C: XXVIII, Ankara 2003, s.265-268.

[110] Nejdet Gök, "Osmanlı Beratları Kapsamında Diplomatika İlmi veya İlm-i İnşâ", *Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* S: 20, Konya 2008, s.735-736.

[111] Oğuzhan Şahin, "Katiplerin Klavuz Kitabı Olarak Münşeâtlar", *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C: VIII, S:17 Diyarbakır 2016, s.181; Ersin Kırca, "Münşeât Mecmuâlarının Gelişimi ve Rami Mehmed Paşa'nın "Hulâsa-i İnşâ Eseri" *Tarih ve Gelecek Dergisi*, C: II, S: 3, 2016, s.85.

[112] Ali Bardakoğlu, "Ferâiz", *DİA*, C: XII, İstanbul 1995, s.362.

iki misline çıkararak devrin padişahı II. Bayezıd'e sunmuştur[113]. *Şerhü'ş Şahidi Arabîyye* ismindeki Farsça-Türkçe sözlük, Şâhidî (öl.957/1550) tarafından Mesnevi'nin anlaşılması için yazılan Tuhfe-i Şahidi'nin şerhi olmalıdır[114]. Bir diğer eser *Mecmu'a-i Nevâdir* ismiyle karşımıza çıkar. Bu tür eserlerde nadir ve garip kelimelerle birlikte fasih kelimeler de değerlendirilmiştir[115]. Bir diğer eser *Hayâtü'l-Hayevân*'dır. Mısır'lı meşhur hadis ve fıkıh âlimi olan Demîrî'nin (öl.808/1405) ele aldığı bu ansiklopedide; hayvanın filolojik açıklaması, alışkanlıkları, dört mezhebe göre helalliği, ilgili atasözleri, organlarının özellikleri ve rüya tabirindeki yeri ele alınmıştır[116].

Koleksiyondaki *Deşîşe* isimli Farsça-Türkçe sözlük, Deşişi lakabıyla tanınmış Amasyalı Mehmed b. Mustafa b. Lütfullâh tarafından hazırlanmıştır. Uzun süre Mısır'da kalan müellifin mensur eseri Tuhfetü's-seniyye ve Lügat-i Deşişi adlarıyla da bilinir. Tam adı Tuhfetü's-seniyye ile'l-Hazreti'l-Haseniyye[117] olan eser 1580 yılında Mısır Beylerbeyi Sokulluzâde Hasan Paşa'ya ithafen yazılmıştır. Yaklaşık 14 bin maddeyi içeren sözlükte; latife, nükte, rivayet, hikâye, efsaneler, on iki burç, yıldızlar, celali, tarihi, kıbti tarihi, takvimlerde yazılan tarihler gibi farklı konulara yer verilmiştir[118]. Kitaplıktaki *Netâyicü'l-Fünûn*, Nev'îzâde Atâ'i'nin (öl.1045/1635) Netâyicü'l-fünûn ve mehâsinü'l-mütûn isimli eseridir. Bu çalışma mensur yazılmış küçük hacimli bir ansiklopedidir. III. Murad'a takdim edilen eser geniş bir çevre tarafından takdir edilip rağbet görmüştür. Mecmu'a şeklinde hazırlanan eserde tarih, fıkıh, tasavvuf, rüya, efsun, tıp, fal gibi konular ele alınmıştır[119]. Harc-ı Hassa defterinde karşımıza bir cilt Kâmus çıkmışsa da bununla ilgili detaylı bilgi yoktur. Kitaplıktaki mecmua adı ile anılan ansiklopedi ve lugatlerin hatırı sayılır derecedeki oranı, içerdikleri bilgilerin muhtelif konularda olması ile alakalı olmalıdır. Konu bakımından geniş bir yelpazeye sahip olan 15. yüzyıl ila 17. yüzyıllarda yazılan bu eserlerden Paşa'nın *Nevâdir* mecmuası onun kelime dağarcığını geliştirmeye çalıştığını, Türkçe-Farsça sözlük bu dildeki metinlere hâkim olma isteğini gösterir. Tıbbî bilgiler, hayvanların fizyolojik özellikleri, yıldız ilmi, tarihi bilgiler gibi müspet ilimlerin yanı sıra sihir, büyü gibi

---

113 Tahir, *a.g.e.*, s.149.; Abdülbaki Çetin, "Şeyh Mahmud bin Edhem ve Tuhfetü'l-Edeb'i", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi,* S: 53, Erzurum 2015, s.4.

114 Çıpan, *a.g.m*, s.274.

115 İsmail Durmuş, "Nevâdir", *DİA*, C: XXXIII, İstanbul 2007, s.29-30; M. Fatih Köksal, "Klasik Türk Edebiyatının Sıra Dışı Örneklerini Toplayan İlginç Bir Şiir Mecmuası: Mecmu'â-i Nevâdir", *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, C: III, S: 4, 2019, s.84-123.

116 Cevat İzgi, "Hayâtü'l-Hayevân", *DİA*, C: XVII, İstanbul 1998, s. 18-19.

117 Yusuf Öz, "Tuhfetü's-Seniyye'de Nevrûz". *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S: 5, Konya 1999, s.127-130.

118 Öz, *a.g.m.*, s.127-130.

119 Olcay Kocatürk, *Nev'î'nin Şiirinde İlim: "Netâyicü'l-Fünûn" Merkezli Bir İnceleme*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi SBE, Bursa 2015, s.103-104.

konularda da bilgi edinmek isteyenlerin yararlanabilecekleri lugatler/ansiklopediler Paşa'nın özellikle Mısır bölgesindeki uygulamalara ve inançlara yaklaşımlar konusundaki fikrini güçlendirmek üzere kitaplığında yer vermiş olduğunu göstermektedir.

Tablo 12: Lugat ve Ansiklopediler

No	İsim	Cilt
1	Mecmu'atü'l-Luga	1
2	Lugat-ı Şeyh Mahmud Türkî	1
3	Şerhü'ş Şahidi Arabîyye	1
4	Mecmu'a-i Nevâdir	1
5	Hayâtü'l-Hayevân	1
6	Deşîşe	1 Kıt'a
7	Netâyicü'l-Fünûn	1
8	Kâmus *	1
9	Ahlerî*	1
10	Dürrü'l-Meknûn*	1

2.3. Kitaplıktaki Diğer Eserler

İbrahim Paşa'nın yukarıdaki tasnife dahil edemediğimiz iki kitabından biri *Tasvîr-i Mekke ve Medine* adlı eserdir ve bu eser hattat olan Paşa'nın sanata mütemail kişiliğini teyit eder. Tasvir adı da verilen minyatürler bir metni açıklamak amacıyla kitap sayfalarına veya bir albüm içinde toplanmak üzere tek yaprak halinde hazırlanırlardı. Tasvir-i Mekke ve Medine de bu suretle hazırlanmış olmalıdır. Kitapların arasında bir tomar halinde hazırlanmış *Silsilenâme* Mısır Valisi Nişancı Mehmed Paşa'nın terekesinde bulunan Tarih-i Silsile isimli eserden etkilenip alındığı tahmin edilmektedir. Diğer eserler ise tespit edilememiş, aşağıdaki tabloda gösterilmiştir (Tablo 13).

Tablo 13: Diğer Eserler

İsim	Cilt	İsim	Cilt
Tasvîr-i Mekke ve Medine	1	Kitab-ı Müşihat	1
Silsilenâme	1 Tomar	Cüz-i Evvel min Sinanü'l-Fukara/gufra(?)	1
Esrârü't-Tenzil el-Fahr-i Râzi	1	Sagirlet	1
Kitabü'l-Müsterzarf	1	Cemâleddin	1

Sonuç

Kabakulak İbrahim Paşa'nın kitapları, 18. yüzyılın başlarında yaşayan bir Osmanlı bürokratının ilgi alanlarını göstermesi bakımından önemli veriler sunmaktadır. Kitapların bir kısmı prestij elde etme amacıyla edindikleridir.

Mushaf-ı Şerif, tefsir, tasavvuf, dua, tıp ve astronomi ile ilgili yirmi iki eser bu minvaldedir. Söz konusu eserler sanatsal değerleri sebebiyle hazineye aktarılarak Topkapı Sarayı koleksiyonuna dahil edilmişlerdir. Diğer eserler ise Paşa'nın daha çok fikrî hayatını anlamamıza yardımcı olacak içeriklere sahiptir. 122 kitablık şahsi koleksiyonunu oluşturmasında yetiştiği kapılar ve intisap ettiği güçlü ve entellektüel devlet adamları kadar İstanbul ve Kahire'nin zengin sahaflar çarşısı etkili olmuştur.

Yaşadığı devrin koleksiyonerleri gibi özel yazma eserlere ilgisi bulunan İbrahim Paşa'nın yüzde 18 oranında (22 adet) prestij kitapa sahip olduğu tespit edilmiş, diğerlerinin (100 adet) düşüncelerini geliştirmek için başvurduğu kitaplar olduğu anlaşılmıştır. Özellikle meşhur hattatlara yazdırılan Mushaf-ı Şerifler paşanın statüsünü temsil ediyor, ona prestij sağlıyordu. Tefsir kitapları; Beyzavî, Ebussuud, Zemahşerî, Sururî gibi devrin en çok okunan yazarlarına aitti. Seçme hadis kitaplarının hastalıklardan, belalardan kurtulmak veya bereket, şifa vermek için kullanıldığı bilindiğinden aynı toplumun bir mensubu olan İbrahim Paşa'nın da benzer pratikleri sergilemiş olabileceği düşünülebilir. Hadis kitapları içinde Ali el-Kârî'nin Malikî ve Şafi mezhepelerine itirazî görüşlerinin yer aldığı Şerhü'ş Şemail, Paşa'nın karşılaştırmalı okumalara, dikkat etmesi gereken hususlara eğildiğinin bir göstergesidir. Tasavvuf kitapları bu dikkatin bir diğer yansımasını gösterirler. Paşa, Osmanlı devrinden evvel ortaya çıkan tarikatları ve sufiler hakkında bilgi veren erken tarihli eserleri de incelemiştir. Mesela ilk tasavvuf eserlerinden olan Kuşeyrî'yi okumayı ihmal etmemiştir. Kadiriye, Suhreverdiye tarikatlarının öğretilerini kurucularından okumuş, tartışmalara konu olan ibn-i Arabî'nin Futuhat, halk arasında rağbet gören Ahmet Bican'ın Envarü'l Aşıkîn ve Şahidi'nin Gülşen-i Tevhid isimli eserlerini de incelemiştir. Osmanlı devrinin yazarlarından Şettariye, Celvetiyye, Nakşibendiyye tarikatlerinin ekollerini tanımış, özellikle Vahidi'nin kitabı ile çeşitli zümrelerle (Câmîler, Haydarîler, Bektaşîler, Şems-i Tebrîzîler, Mevlevîler, Edhemîler, alimler ve sûfîler) ilgili bilgi hakimiyetini arttırmaya çalışmıştır. Dua ve zikir kitapları da çeşitli tarikatların virdlerini içermekle birlikte devrin muteber ve yaygın eserleri arasından seçilmiştir.

Müspet ilimlerle ilgili eserler Paşa'nın doğrudan yönetim anlayışını şekillendiren ve atacağı adımları planlamasına yardımcı olan eserlerdir. Özellikle Bosna Beylerbeyiliği görevinin ardından kendisine yöneltilen suçlamalar, yeni görevinde daha dikkatli bir yaklaşım sergilemesini gerektirmiştir. Bunu Mısır Valisi Mehmed Paşa'nın kethüdası iken Çerkes İsyanı'nı bastırmadaki başarısında görebiliriz. Söz konusu zorlu görevin üstesinden gelmesinde sadece askeri tecrübesi değil bölgeyi anlatan tarih ve tabakat kitaplarının da faydası olmuş Paşa'nın alacağı kararlara rehberlik etmiştir. Bununla birlikte toplumu tanımak için Mısır'lı yazarların eserlerinden faydalanmış, aynı zamanda Fas, Irak gibi bir zamanlar Fatımî ve Memluk

devletlerinin hakimiyeti altındaki geniş coğrafyayı incelemiştir. Mısır tarihini, sultanların biyografilerini, halifeleri, tarihi topografyayı araştırmış; Mısır'ın harap olma sürecini, Mısır'lı yazar Şaranî'den sufilerin biyografilerini, ilk mutasavvıfları, yöneticilerin hayatlarını okuyarak bölge insanının ve yöneticilerin tavırlarını, hassasiyetlerini inceleme fırsatı bulmuştur. Benzer ilgiyi Medine Şehri'ne göstermiş şehrin planı, Ravza-yı Mutahhara, Cennetü'l-Baki, mahalleler ve kurumlar hakkında detaylı bilgiler edinmiştir.

Mısır'da Vali'nin kethüdası olarak divan toplantılarına katıldığında okuduğu siyaset ve hukuk kitapları oldukça işine yaramış olmalıdır. Teolojik tartışmaların yer bulduğu kelam ve akaid türü eserler üzerinden tarikatların Mısır toplumu için önemini anlamış, Maturudî akaidini öğrenmiştir. Şaranî, Nesefî ve Ebu Hanife'nin eserleri ile liderlik ve iman mevzularını çözümlemeye çalışmıştır. Ancak hanefi görüşün etkili olduğu Osmanlı coğrafyasında, bu anlayışa uygun hüküm vermenin gerekliliğini bilen Kabakulak İbrahim Paşa fıkıh ve fetva kitaplarını bu yönde edinmiş, Molla Hüsrev, Kadıhan, Birgivî, Çatalcalı Ali Efendi gibi önde gelen yazarların eserlerini okumuştur. Osmanlı kurumlarının belli bir hukuki yaklaşım içinde yönetilmesini fıkıh ve fetva kitaplarından öğrenirken, liderlik vasfını kimliğinde şekillendirmek için nasihatnamelerden faydalanmıştır. Bu amaçla aldığı nasihatname türündeki eserlere Mısır bölgesi yöneticilerine hitap eden nasihatnameleri de eklemiştir.

Kabakulak İbrahim Paşa'nın kitaplığında bulunan diğer eserler bilgisini genişletme yönündeki gayretlerini gösterir. Örneğin iki tıp kitabı ilaçlar hakkında malumat vermektedir. Astronomi/Yıldız kitaplarının müelliflerinin Mısır'lı olması, Paşa'nın bu ilgisinin Kahire'de başladığını düşündürür. Üslubunun gelişmesi için edebî eserlere de ağırlık vermiş, Farsça eserleri bu kategorideki kitaplara eklemiştir. Divan-ı Hafız bunlar arasında en sevdiğidir, öyle ki hem aslını edinmiş hem de iki şerhini almıştır. Bir diğer Farsça eser Avfi'nin Camiü'l Hikayat'ıdır. Söz konusu kitaplar Paşa'nın bu dildeki yeteneğini arttırma gayretini gösterir, benzer istekle bedi' ilminde kendini yetiştirmek üzere Kitabü'n-Nesak'ı almıştır. Ayrıca Müslümanlar arasında yaygın olarak okunan Kaside-i Baned Süad ve Kitab-ı Muhammediyye'deki beyitleri de okumayı ihmal etmemiştir. Şiir okumalarını Mecmaü'l-Letaif ve Mülheme ile nesir okumasını Nergisî'nin eseri ile geliştirmeye çalışmıştır. Mecmualar ve Risaleler ile Lugat ve Ansiklopediler yardımcı kaynaklar olarak göze çarpmaktadır. Örneğin Türkçe-Farsça sözlükler Paşa'nın Farsça'yı öğrenmeye çalıştığını, İnşa mecmuası diplomatik ilişkilerde yol gösterici rehbere ihtiyaç duyduğunu kanıtlar niteliktedir.

Sonuç olarak bir Osmanlı paşasının yetkilerini etkin bir biçimde kullanması için hukuki kuralları iyi bilmenin yanında tasavvufa hâkim olması, yönettiği bölgenin insanları arasındaki hâkim eğilimleri öğrenmesi, tarihi olayları, topografyayı, coğrafi özellikleri iyi tanıması gerekiyordu. Bu bağlamda,

Kabakulak İbrahim Paşa'nın kişisel kitaplığını inceleyerek Osmanlı bürokrasisinin ve yöneticilerinin dönemsel zorluklarla başa çıkma stratejilerini anlamaya çalıştık. Paşa'nın kitap seçimleri, sadece hukuki ve idari alanda değil, aynı zamanda tasavvuf, tarih, coğrafya gibi geniş bir yelpazede bilgi sahibi olma çabasını yansıtmaktadır. Bu durum bir Osmanlı paşasının çok yönlü yetkinliklere sahip olması gerektiği düşüncesini pekiştirmekte ve yönetimde başarı için bu çeşitliliğin önemini vurgulamaktadır. Kabakulak İbrahim Paşa'nın kitaplığı, sadece kişisel bir koleksiyon değil, aynı zamanda dönemin entelektüel atmosferi ve bürokratik becerilerin nasıl şekillendirildiğine dair bir pencere sunmaktadır.

KAYNAKLAR

1.Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Osmanlı Arşivi Dairesi Başkanlığı (BOA)

A.DVN.MHM, Defter No: 129, s.259.

A.DVN.MHM, Defter No: 129, s.1025.

A.DVNS.NHM.d, Defter No: 125, s. 165.

D.BŞM.MHF, Defter No: 12547.

TS.MA.d, Defter No: 4109.

2.Kitap ve Makaleler

AKGÜNDÜZ, Akgündüz, "Dürerü'l-Hükkâm", *DİA,* C: X, İstanbul 1994, ss.27-28.

AKKUŞ, Mehmet, "15.Asrın 'Yiğitbaşı Velisi' Ahmed Şemseddin-i Marmaravî'nin Hayatı ve Eserleri" *Manisalı Yiğitbaşı Velî Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî Sempozyumu 26 Nisan 2008*, Manisa 2009, ss.9-25.

AKTEPE, Münir, *Patrona İsyanı (1730)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1958.

AKTEPE, Münir, *Şem'dâni-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi Târihi Müri't-Tevârih I*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1976.

ALGÜL, Hüseyin, "el-Mevâhibü'l-Ledünniyye", *DİA*, C: XXIX, Ankara 2004, ss.421.

ALPARSLAN, A, "Abdulvehhâb es-Sâbûnî", *DİA*, C: I, İstanbul 1988, ss.286-287.

ALTIKULAÇ, Tayyar, "İbnü'l-Cezerî", *DİA*, C: XX, İstanbul 1999, ss.551-557.

ARTAN, Tülay, "Şehîd Alî Paşa'nın Sûk-ı Sultânî'de Satılan Kitapları, Sahaflar ve Koleksiyonerler (1719). *Osmanlı Koleksiyonerleri ve Koleksiyonları İtibar ve İhtiras*, Ed. T.Artan-H. Aynur, 2022, ss. 281-407.

ARUÇİ, Muhammed, "Es-Savâiku'l-Muhrika", *DİA,* C: XXXVI, İstanbul 2009, ss.188.

AYAR, Mehmet Taha, "Hafız-ı Şirazi Divanı ve Osmanlı Şerhleri", *Misbah*, 2013, C: I, S: 3-4, ss. 287-304.

AYDIN, Mükerrem Bedizel Zülfikar, "Osmanlı Tıbbında 'Müfred Deva' Kullanımı ve 'Müfredât' Eserlerinin Genel Özellikleri" *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 2005, C: VI, S.2, ss.299-315.

BARDAKOĞLU, Ali, "Ferâiz", *DİA*, C: XII, İstanbul 1995, ss.362-363.

BAŞARAN, Selman, "el-Ezkâr", *DİA*, C: XII, İstanbul 1995, ss.66.

BİLECİK, Gülberk.-TÜRK, Ömer, (2019), "Masraf Defterleri Işığında Topkapı Sarayı III.Ahmed (Enderun) Kütüphanesi", *Art Sanat*, C: XI, S:1-2. Erişim Tarihi: 15.10.2023. chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/637998

BOSTAN, Hanefi, "Sadrazam Kayserili Mehmed Paşa (1080-1141/1669-1729*)", III. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyum Bildirileri (06-07 Nisan 2000)*, Erciyes Üniversitesi Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi, Yayın No: 4, Kayseri 2000, ss.58-72.

BURSALI MEHMET TAHİR EFENDİ, *Osmanlı Müellifleri*, C: I-III, Haz. A. Fikri Yavuz-İsmail Özen, Meral Yay. İstanbul 1972.

CANATAR, Mehmet, "Kethüda", *DİA*, C: XV, Ankara 2002, ss.332-334.

CİCİ, Receb, "Osmanlı Klasik Dönemi Fıkıh Kitapları", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C: III, S:5, 2005, ss.215-248.

ÇATAK, Âdem, "Şihabüddin Ebû Hafs Ömer b. Muhammed es-Sühreverdî ile Şihâbüddin Yahya b. Habeş es-Sühreverdî'nin Eserlerinin Karşılaştırılması Üzerine", *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C: I, S: 2, 2012/2, ss. 63-81.

ÇETİN, Abdülbâki. "Şeyh Mahmud bin Edhem ve Tuhfetü'l-Edeb'i", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)* S: 53, Erzurum 2015, ss.1-13.

ÇIPAN, Mustafa, "Şâhidî, İbrahim", *DİA*, C: XXXVIII, İstanbul 2010, ss.273-274.

ÇİÇEKLER, Mustafa, "Sa'dî-i Şîrâzî", *DİA*, C: XXXV, İstanbul 2008, ss.405-407.

DAVUTOĞLU, Ahmet, "Devlet", *DİA*, C: IX, İstanbul 1994, ss.234-240.

DEMİR, Abdullah, "Osmanlı Alimlerinin Ebu Hanife'nin Akaid Risalelerini Konu Edinen Eserleri", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* C: XIV, S: 28, 2016, ss.169-226.

DÖNMEZ, İbrahim Kâfi, "Gazzâlî, Fıkhî Görüşleri", *DİA*, C: XIII, İstanbul 1996, ss.511-515.

DURMUŞ, İsmail, "Nevâdir", *DİA*, C: XXXIII, İstanbul 2007, ss.29-30.

DURMUŞ, İsmail, "Tensîk", *DİA*, C: XL, İstanbul 2011, ss.465-467.

EL-KUŞEYRÎ, Abdülkerim, *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyrî Risalesi*, Terc. Muhammed Coşkun, İlk Harf Yayınevi, İstanbul 2020.

EMECEN, Feridun, "Başmukataa Kalemi", *DİA*, C: V, İstanbul 1992, ss.135.

EROĞLU, Ali, "Hazin, Ali b. Muhammed", *DİA*, C: XVII, İstanbul 1998, ss.125-126.

ERÜNSAL, İsmail, *Orta Çağ İslam Dünyasında Kitap ve Kütüphane*, Timaş Yay, İstanbul 2020.

ERÜNSAL, İsmail, *Osmanlılarda Kitap Ticareti Sahaflar ve Kitapçılar*, Timaş Yay. İstanbul 2021.

ESER, Esra Klavuz, "17.Yüzyıl Osmanlı Şeyhülislamlarından Çatalcalı Ali Efendi'nin Hayatı ve Fetvaları Üzerine Bazı Mülâhazalar" *Usul İslam Araştırmaları Dergisi* C: XXXIV, 2020, ss. 159-190.

EYİCE, Semavi, "Busbeke, Ootgeer Giselijn van", *DİA*, C: VI, İstanbul 1992, ss.467-467.

GÖK, Nejdet, "Osmanlı Beratları Kapsamında Diplomatika İlmi veya İlm-i İnşâ", *Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S: 20, 2008, ss.731-746.

GÖKBİLGİN, M. Tayyip, "Köprülüler", *İ.A*., C: VI, Ankara 1955, ss.892.

GÖKDEMİR, Ahmet, "Köprülü Ailesinin Kur'an Eğitimi ve Kıraatine Katkıları", *İhya Uluslararası İslam Araştırmalar Dergisi*, 2018, C: IV, S: 2, ss.331-355.

GÖLCÜK, Şerafettin-BEBEK, Adil, "el-Fıkhü'l-Ekber", *DİA*, C: XII, İstanbul 1995, ss.544-547.

GÖLEÇ, Mustafa, "Sururî, Muslihiddin Mustafa", *DİA*, C: XXXVIII, İstanbul 2010, ss.170-172.

GÖMBEYAZ, Kadir, "Onyedinci Yüzyıl Osmanlı'sında Bir Fıkh-ı Ekber Çevirisi: Ebû Ahmedzâde ve Terceme-i Fıkh-ı Akbar", *İslam Tetkikleri Dergisi*, C: XI, S: 1, 2021, ss. 71-106.

GÜL, Halim, "Hukukçu bir Sûfi'nin İbnü'l-Arabî Müdafası: İmam Şarani Örneği", e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi -www.e-sarkiyat.com- ISSN: 1308-9633 Sayı:IX Nisan 2013. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/116010. Erişim tarihi: 10.03.2023.

GÜLER, Zekeriya, "Buhâri ve el-Câmiu's-Sahîh'i Üzerine", *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C: II, S: 1, 2015, ss.1-2.

İHSANOĞLU, Ekmeleddin, *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, C: I-II, İstanbul 1999.

İPŞİRLİ, Mehmet, "el-Hıtatü'l-Makrîziyye", *DİA*, C: XVII, İstanbul 1999, ss. 402-404.

İPŞİRLİ, Mehmet, "Klasik Dönem Osmanlı Devlet Teşkilatı" *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, C: I, Ed. E.İhsanoğlu, İRCİCA, İstanbul 1994, ss.139-277.

İZGİ, Cevat, Hayâtü'l-Hayevân", *DİA*, C: XVII, İstanbul 1998, ss.18-19.

KADI BEYDÂVÎ, *Muhtasar Beydâvî Tefsiri, (Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Tevil)*, C: I-IV, Terc. Şadi Eren, Selsebil Yayınları, İstanbul, 2011.

KALAYCI, Mehmet, "Ebu'l-Mu'in en-Nesefî. Matüridi Akaidi (Bahrü'l-Kelam Tercümesi), Notlarla Tercüme Eden: Ramazan Biçer, Gelenek Yayıncılık, İstanbul 2010", *Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi,* C: LV, S:1, 2014, ss.171-186.

KALELİ, Nesibe, *Rodos Hafız Ahmed Ağa Kütüphanesi'nde Yer Alan Tarih Konulu Kitapların Tezhip Süslemeleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi SBE, Isparta 2019.

KALLEK, Cengiz, "Mâverdî", *DİA*, C: XXVIII, Ankara 2003, ss.180-186.

KANAR, Mehmet, "Hikâye, Fars Edebiyatı", *DİA*, C: XVII, İstanbul 1998, ss.485-487.

KANDEMİR, Mehmet Yaşar, "eş-Şifâ", *DİA*, C: XXXIX, İstanbul 2010, ss.134-138.

KAPLAN, Hayri, "Şa'rânî", *DİA*, C: XXXVIII, İstanbul 2010, ss.347-350.

KARAMUSTAFA, Ahmet T,"Menâkıb-ı Hoca-i Cihân", C: XXIX, *DİA*, Ankara 2004, ss.108-110.

KATİP ÇELEBİ, *Keşfü'z-Zunûn*, C: II, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2008.

KAYA, Eyyüp Said "Nevâzil", *DİA*, C: XXIII, İstanbul 2007, ss.34-35.

KILIÇ, Mahmud Erol, "Fütûhâtü'l-Mekkiyye", *DİA*, C: XIII, İstanbul 1996, ss.251-258.

KINALIZÂDE ALİ ÇELEBİ, *Ahlâk-ı Alâî*, Haz. Mustafa Koç, Klasik Yayınları, İstanbul 2007.

KIRCA, Esin, "Münşeât Mecmuâlarının Gelişimi ve Rami Mehmed Paşa'nın "Hulâsa-i İnşâ" Eseri", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, Aralık 2016, C: II, S: 3, ss. 84-100.

KOCA, Ferhat, "Merginânî, Burhâneddin", *DİA*, C: XXIX, Ankara 2004, ss.182-183.

KOCA, Ferhat, "Molla Hüsrev", *DİA*, C: XXX, Ankara 2020, ss. 252-254.

KOCATÜRK, Olcay, "Nev'î'nin Şiirinde İlim: "Netâyicü'l-Fünûn" Merkezli Bir İnceleme", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Uludağ Üniversitesi*, SBE, Bursa 2015.

KORKUSUZ, Şefik, *Gavs-ûl Azam S. Abdülkadir Geylani ve Kadiri Tarikatı*, Menzil Yayınevi, Diyarbakır 1995.

KÖKSAL, M. Fatih, "Klasik Türk Edebiyatının Sıra Dışı Örneklerini Toplayan İlginç Bir Şiir Mecmuası: Mecmu'â-i Nevâdir*", Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, Aralık 2019, C: III, S: 4, ss.84-123.

KUBİLAY, Ayşe Yetişkin, "18.ve 19. Yüzyıl İstanbul Vakıf Kütüphaneleri Üzerine Tipolojik Bir Değerlendirme", *Osmanlı Mimarlığının 7 Yüzyılı, Uluslarüstü Bir Miras,* YEM Yay, İstanbul, ss.149-153.

KURTULUŞ, Rıza, "İbn Ebû Hacele", *DİA,* C: XIX, İstanbul 1999, ss.431-432.

KURTULUŞ, Rıza, "İbn Zâhire", *DİA,* C: XX, İstanbul 1999, ss.455-456.

KUT, Günay, "Aşık Çelebi", *DİA,* C: III, İstanbul 1991, ss.549-550.

KÜÇÜKAŞÇI, Mustafa Sabri. "Semhûdî", *DİA*, C:XXXVI, İstanbul 2009, ss.489-491.

MADEN, Şükrü, "Tefsirde Şerh Hâşiye ve Ta'lika Literatürü" *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi,* S: 3, 2014, ss.183-220.

MUHYİDDİN EL-KÂFİYECİ, *Seyfü'l-Mülûk ve'l-Hükkâm, Seyfü'l-Kudât 'Ale'l-Buğât, Kâfiyeci'nin Siyasetnâmeleri*, Haz. Nail Okuyucu, Türkiye Yazma Eserler Kurumu, İstanbul 2018.

MUSTAFA Öz, "Müeyyed-Fiddîn", *DİA*, C: XXXI, Ankara 2020, ss.482-483.

MÜSTAKİMZADE SÜLEYMAN SA'ADEDDİN EFENDİ, *Tuhfe-i Hattatîn*, Devlet Matbaası, İstanbul 1928.

NEVEVÎ, *Kitâb-ı Hilyetü'l-Ebrâr ve Şi'ârü'l-Ahyâr fi'l-Hadîs li't-temâm Muhyiddîn Şerefü'l-Nevevî kâle fî Keşfü'z-Zunûn,* 1368.Erişim Tarihi: 09.06.2023. https://sufiworld.com/el-ezkar-hilyetul-ebrar-ve-siarul-ahyar-fi.

NIZAMI, Khalıq Ahmad, "Gavs, Muhammed", *DİA,* C: XIII, İstanbul 1996, ss.403-404.

OSMANZÂDE AHMET TÂİB, *Hadikatü'l-Vüzera, Dilâverz Ağazâde Ömer Efendi Zeyli,* 1271.

ÖMER B. MEHMED EŞ-ŞEHÎR Bİ KARAKAŞ-ZÂDE, *Nûrü'l-Hüda li Meni'htedâ*, Tasvîr-i Efkâr Matbaası, İstanbul 1286.

ÖZ, Yusuf, "Tuhfetü's-Seniyye'de "Nevrûz", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 1999, S: 5, ss.127-135.

ÖZCAN, Abdülkadir, "Çuhadar", *DİA,* C: VIII, İstanbul 1993, s. 381-382.

ÖZCAN, Abdülkadir, "İbrahim Paşa, Kabakulak", *DİA,* C: XXI, İstanbul 2000, ss.328-329.

ÖZCAN, Abdülkadir, "Köprülü Fâzıl Mustafa Paşa", *DİA*, C: XXVI, Ankara 2002, ss.263-265.

ÖZCAN, Abdülkadir, "Köprülüzade Numan Paşa", *DİA,* C: XXVI, Ankara 2002, ss.265-267.

ÖZCAN, Abdülkadir, "Şehid Ali Paşa", *DİA*, C: XXXVIII, İstanbul 2010, ss.433-434.

ÖZEL, Ahmet, "Ali el-Kârî", *DİA*, C: II, İstanbul 1989, s.403, 404.

ÖZEL, Ahmet, "Kadîhân", *DİA*, C: XXIV, İstanbul 2001, ss.121-123.

ÖZKAN, Halit, "Süyûtî", *DİA*, C: XXXVIII, İstanbul 2010, ss.188-198.

ÖZKAN, Mehmet, "Osmanlıca Metinlerde İslâm Hukuku Motifleri: "Fetâvâ-yı Birgivî" Örneği", *Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* C: I, S: 1, 2015, ss.79-107.

ÖZTUNA, Yılmaz, *Devletler ve Hânedanlar, I: Türkiye (1074-1990),* Kültür Bakanlığı Yay, Ankara 1989.

ÖZTÜRK, Mustafa, "Osmanlı Tefsir Kültürüne Panoramik Bir Bakış" *Osmanlı Toplumunda Kur'an Kültürü ve Tefsir Çalışmaları-I-*, Ed. Bilal Gökkır-Necdet Yılmaz vd., Özkan Matbaacılık, Ankara 2011, ss.91-160.

ÖZTÜRK, Mustafa-MERTOĞLU, M. Suat, "Zemahşerî", *DİA*, C: XLIV, İstanbul 2013, ss.235-238.

ÖZVAR, Erol "Osmanlı Tarihinin Dönemlendirme Meselesi ve Osmanlı Nasihat Literatürü", *Dîvân: İlmî Araştırmalar*, İstanbul 1999, S: 7, ss. 135-151.

ÖZYALVAÇ, Şükriye Pınar, "Osmanlı Dönemi Konya Zaviyeleri", *Konya Kitabı XVIII, Konya Vakıfları,* C: II, Konya Ticaret Odası, 2021, ss. 245-272.

PEKTAŞ, Nil, "The Beginnings Of Printing In The Ottoman Capital: Book Production And Cıiculation In Early Modern Istanbul" *Osmanlı Bilimi Araştırmaları,* C: XVI, S: 2, 2015, ss. 3-32.

REMZİ, Hüseyin, *Lügat-ı Remzi,* C: I-II, Haz. A. Birinci, Türkiye Yazma Eserler Kurumu, İstanbul 2008.

SA'DEDDİN ET-TEFTÂZÂNÎ. *El-Makâsıd, Kelâm İlminin Maksatları*, Çev. İ. Eyibil, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2019.

SAMİ, Şemseddin, *Kamus-ı Türki*, Nadir Eserler Kitaplığı, İstanbul 2016.

SARGIN, Süleyman, *Muhammed b. Süleyman el-Cezûlî'nin Hayatı ve Eserleri,* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Ünv. İlahiyat Fakültesi, İstanbul 2010.

SARI, Nil, "Tıp, Osmanlı Dönemi", *DİA*, C: XLI, İstanbul 2012, ss.101-111.

SELÇUK, Bahir, "Nergisî Hakkında Bir Bibliografya Denemesi", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* C: XXIX, S: 2, 2019, ss. 57-72.

SEYYİD MUHAMMED ES-SEYYİD MAHMUD, *XVI. Asırda Mısır Eyâleti*, Marmara Ünv Yayınları, İstanbul 1990.

SIEVERT, Henning, "Eavesdropping on the Pasha's Salon: Usual and Unusual Readings of an Eighteenth-Century Ottoman Bureaucrat" *Osmanlı Araştırmaları,* İSAM 2013, S: 43, ss.159-195.

SUBAŞI, Derya Adalar, "Arap, Fars ve Türk Edebiyatlarında el-Ferec Ba'de'ş-Şidde Hikâyeleri, *Turkısh Studies*, Kış 2016, C: XI, S: 4, ss.1-18

SÜREYYA, Mehmed. *Sicill-i Osmani*, C: I-VI, Ed. N.Akbayar-S. A. Kahraman, Tarih Vakfı Yurt Yay. İstanbul 1996.

ŞAHİN, Esma-TURAN, Mustafa "Bir Hâfız Divânı Şerhleri Derlemesi: Zâhid Bin Muhammed ve Eseri", *Şarkiyat İlmi Araştırmaları Dergisi,* Aralık 2019, C: XI, S: 3/25, ss.1411-1431.

ŞAHİN, Oğuzhan, , "Klavuz Kitabı Olarak Münşeâtlar", *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 2016, C: VIII, S:17, ss.181-188.

TÂCEDDİN ES-SÜBKÎ, *Mu'îdü'n-Ni'am ve Mübîdü'n-Nikâm: Makam ve Meslek Erbabı*, Haz. Harun Yılmaz-Halit Özkan, Yazma Eserler Kurumu, İstanbul 2019.

TAK, Ekrem.-AYDIN, Bilgin, "XVII. Yüzyılda İstanbul Medreselerinde Okutulan Kitaplar (Tereke Kayıtları Üzerine Bir Değerlendirme)", *Dil ve Edebiyat Araştırmaları (DEA),* 2019, C: XIX, ss.183-236.

Takvim-i Tarih-i Âl-i Osman, Koyunoğlu Müzesi, Koyunoğlu Müzesi ve Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, Demirbaş No:10096.

TAŞ, A. "Şeybânî, Muhammed b. Hasan", *DİA*, C: XXXIX, İstanbul 2010, ss.38-42.

TEMİZEL, Ömer, *İslam Büyüklerinin Örnek Ahlakı ve Hikmetli Sözleri*, İstanbul 1970.

TOKER, Halil, "Mesnevi, Urdu Edebiyatı", *DİA*, C: XXIX, Ankara 2004, ss.324-325.

TOPALOĞLU, Bekir, "Esmâ-i Hüsnâ", *DİA*, C: XI, İstanbul 1995, ss.404-408.

TURGUT, Ali, "Muhyiddin Mehmed, Hatibzâde", *DİA*, C: XXXI, Ankara 2020, ss.84.

TÜRKAL, Merve Karaçay, "Bağdat Valisi Ahmed Paşa'nın Muhallefatı (1692-1694)", *Selçuk Türkiyat Dergisi,* 2021, C: LII, ss.213-237.

ULUDAĞ, Süleyman, "Bâyezîd-i Bistâmî", *DİA*, C: V, İstanbul 1992, ss.238-241.

ULUDAĞ, Süleyman, "Delâilü'l-Hayrât", *DİA*, C: IX, İstanbul 1994, ss.113-114.

ULUDAĞ, Süleyman, "er-Risâle", *DİA*, C: XXXV, İstanbul 2008, ss.122-123.

ULUDAĞ, Süleyman, "Kuşeyrî, Abdülkerîm b. Hevâzin", *DİA*, C: XXVI, Ankara 2002, ss.473-475.

UNAT, Faik Reşit, *1730 Patrona İhtilali Hakkında Bir Eser, Abdi Tarihi*, TTK, İstanbul 2018.

UZ, Emin, *Avfî'nin Cevâmi'u'l-Hikâyât ve Levâmi'u'r-Rivâyât İsimli Eserinde Mizahî Karakterler ve Anekdotik Unsurlar*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi. SBE, Bursa 2017.

UZUN, Mustafa İsmet, "Abdülbaki Arif Efendi", *DİA*, C: I, İstanbul 1988, ss.195-198.

UZUN, Mustafa İsmet, "Envârü'l-Âşıkîn", *DİA*, C: XI, İstanbul 1995, ss.258-260.

UZUN, Mustafa İsmet, "Falnâme", *DİA*, C: XII, İstanbul 1995, ss.141-145.

UZUN, Mustafa İsmet, "Mecmua", *DİA*, C: XXVIII, Ankara 2003, ss.265-268.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*, TTK, Ankara 1998.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, TTK, Ankara, 1998.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi VIII Yüzyıl*, C: VI. TTK, Ankara t.y.

VÂHİDİ, *Hâce-i Cihân ve Netîce-i Cân*, Haz. Turgut Karabey-Bülent Şığva-Yusuf Babür, Akçağ Yayınları, Ankara 2014.

YAVUZ, Yavuz Şevki, "Bahrü'l-Kelam", *DİA*, C: IV, İstanbul 1991, ss.516.

YAVUZ, Yavuz Şevki, "Beyzâvî", *DİA*, C: VI, İstanbul 1992, ss.100-103.

YAVUZ, Yavuz Şevki, "Nesefî, Ebü'l-Muîn", *DİA*, C: XXXII, İstanbul 2006, ss.568-570.

YAZICI, Hüseyin, "Muhadarât", *DİA*, C: XXX, İstanbul 2005, ss.391-392.

YAZICI, Tahsin, "Hâfız-ı Şirâzi", *DİA*, C: XV, İstanbul 1997, ss.103-106.

YILMAZ, Hasan Kâmil, "Sühreverdî, Şehabeddin", *DİA*, C: XXXVIII, İstanbul 2010, ss.40-42.

YİĞİT, İsmail. "Hıtat", *DİA*, C: XVII, İstanbul 1998, ss.401-402.